

Boganmeldelser Noter nr. 238

- Poul Steiner Jensen: *Rusland. Nye og gamle fortællinger*. Systime 2021, 78 sider, 100 kr. + moms
- Hans Henrik Henriksen, Jeppe Bæk Maier & Rasmus Thestrup Østergaard: *Danmark i Afghanistan. Fra engagement til exit 2001-2021*. Columbus 2022, 103 sider
- Kristian Jepsen Steg & Thomas Heebøll-Holm: *På sporet af Middelalderen*. Praxis, 2022. 175 Sider, 268 kr.
- Allan Ahle & Christian Vollmond: *Vikingerne religion*. Columbus 2023, 156 sider, 160 kr. + moms
- Bo Lidegaard: *I Henrik Kaufmanns fodspor. Danmarks udenrigspolitik 1864-1958*. Systime 2021, 222 sider, 180 kr. + moms
- Sally Thorhauge: *Industri 4.0. Nye industrihistorier fra fire byer i Danmark*. Systime 2023, 140 sider, 140 kr. + moms
- Asbjørn Agerschou: *Den store krig – Danske kilder fra efteråret 1914*. HISTORIA. 280 sider. 249,95 kr.
- Torben Svendrup: *Magtfulde dronninger i middelalderen*. Kristeligt Dagblads forlag 2023. 353 sider. 300 kr.
- Poul Villaume: *Mellem frygt og håb – Den kolde krig – en ny global historie 1961-1977*. Gad 2023, 480 sider, 400 kr.
- Vibe Termansen: *I skyggen af Rusland*. Gad 2023, 224 sider, 270 kr.
- Freddie Kristiansen: *Selv mordet på Banegårdspladsen. Demokratens liv og død*. Forlaget Frydenlund 2022, 144 sider. 229,95 kr.
- Torben Gettermann: *Krigszone. En insiderberetning om Iraks umulige vej til demokrati 2003-2005*. Gyldendal. 306 sider. 350 kr.
- Hannah Arendt: *Eichmann i Jerusalem*. Gyldendal 2023, 383 sider, 375 kr.
- Peter Pomerantsev: *Vi kan kun være fjender. Essays om Rusland og Ukraine*. Informations Forlag 2022, 104 sider, 175 kr.
- Kåre Johannesen: *Fritid og forlystelser. Træning, morskab og tidsfordriv i Middelalderen*. Turbine 2022, 212 sider, 350 kr.
- Niels Bjørn Hansen: *Kiekke vi tage til vaaben. Slaget på Reden i 1801 og den dramatiske søkrig mod mægtige England fra 1807-14.* Den Blå Ugle 2021, 199 sider, 250 kr.
- Jens Lei Wendel-Hansen: *De træer, de drypper. 1864 i dansk politik*. Nord Academic / Gad 2023. 432 sider, 400 kr.
- Keld Zeruneith: *Da de tog land. Historie, drømme og digtning i sagatidens Island*. Gyldendal 2021, 384 sider, 400 kr.
- Dan H. Andersen: *Marie Grubbe – en biografi*, Politikens Forlag 2023, 254 sider, 300 kr. Aarhus Universitetsforlag. 348 sider. Illustreret. 400 kr.

- Heini I Skorini: *Kampen om ytringsfriheden. Religion, politik og global værdikamp. Gad 2023, 308 sider, 300 kr.*
- Knud Michelsen: *Rejsen til det oprindelige folk. Knud Rasmussens 5. Thule-ekspedition. Aarhus Universitetsforlag 2021., 397 sider, 400 kr.*
- Lisbeth Brekling (red.): *Sofiegården overgir sig aldrig. HISTORIA. 220 sider. 299,95 kr.*
- Jakob Tøtrup Kjærsgaard: *Den røde brænding. Danske beretninger fra D-Dag og invasionen i Normandiet 1944. Turbine 2019, 321 sider*
- Morten Møller: *Ud af ruinerne. Vejen mod et forenet Europa. Lindhardt og Ringhof. 272 sider. 319,95 kr.*
- Ole Høiris: *Den sydafrikanske vilde, 'hottentotten' i europæisk idéhistorie. Det dyriske menneske. Syddansk Universitetsforlag. 299 sider. 325 kr.*

Nye og gamle grundfortællinger om Rusland

POUL STEINER JENSEN: *Rusland. Nye og gamle fortællinger, Systime 2021, 78 sider, illustreret i farver. 113 kr. eksklusive mons. Findes også som i-bog.*

Bogen er en didaktiseret version af Karsten Møllers bog *Rusland – fra tsardømme til i dag* som kom på Systime i 2017. I i-bo-

gen er de to bøger sat sammen, men denne anmeldelse vil kun forholde sig til de nye dele af bogen. Disse er: *Fra Rusland til Sovjetunionen og tilbage igen* og *Det nye Rusland efter år 2000 – Putins visioner for Rusland*. Hoveddelen i hvert afsnit er seks kilder, som udgør omkring halvdelen af afsnittet, mens resten består af fremstilling og billeder. Bogens primære didaktiske greb er en kombination af to ting. Til fremstillingen er et arsenal af historiefaglige ord og læsefokusspørgsmål. Til kilderne er både en række konkrete spørgsmål til kilderne, men også et klart analytisk fokus, som i forlængelse af bogens titel handler om grundfortællinger og modfortællinger om Rusland.

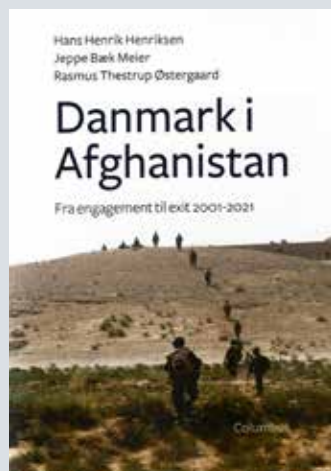
Spørgsmålet så om dette projekt lykkes? Fra denne anmelders synspunkt er svaret nej af en række grunde:

- Grundfortælling og modfortælling defineres ikke klart som begreber. Derudover er modsætning i Jensens bog *Rusland* som europæisk eller "sin egen", men hvorfor ikke Rusland som panslavisk, som imperium eller som multikulturel stat. Disse valg kunne vel være lige så gode?
- De valgte kilder springer meget i tid og er alle præsidentielle taler. Det havde været oplagt både at medtage Putin-venlige ideologer som Alexander Dugin og patriark Kirill af Moskva og nutidige Putin-kritikere som Alexei Navalny. Selv hvis disse kilder havde været med ville der mangle belæg for, hvor langt disse fortællinger stikker i den russiske befolkning og det kan undre at de ikke suppleres med mere populærhistoriske kilder som film, undervisningsbøger og skønlitteratur. Desuden mangler fuldstændig kilder fra tsar-tiden, selv om Putin meget ofte referer til denne periode.
- Centrale begivenheder som Den Russiske Revolution, 2. Verdenskrig og Den Kolde Krig og fortællingen om disse indgår slet ikke. Dertil er fremstillingen meget tynd og skrevet i noteform, som jeg tvivler på, er for de elever som ikke ved noget om Rusland historie i forvejen.

Samlet set virker bogen derfor kun i begrænset omfang brugbar i dens nye form. Måske det andet afsnit suppleret med uddrag af Samuel Rachlins *Jeg Putin*, kapitel 12 i *Anden Verdenskrig* (også på Systime) og Noter 204 og 212 (begge findes på historielærer.dk) kan give den nødvendige fylde og detaljegråd til at komme tilstrækkeligt i dybden med et spændende emne?

Rasmus Thestrup Østergaard

Er kritik blevet til en by i Afghanistan?

HANS HENRIK HENRIKSEN, JEPPE BÆK MAIER & RASMUS TESTRUP ØSTERGAARD: *Danmark i Afghanistan. Fra engagement til exit 2001-2021*, Columbus 2022, 103 sider, 290 kr.

Det danske militære engagement i Afghanistan er sammen med deltagelsen i Irakkrigen (2003-

2011) kulminationen på den danske udenrigspolitiske aktivisme og samtidig markerer de sammenbruddet for samme. Mange skribenter har bidraget med holdninger og indtryk af de 20 års militære aktiviteter, men der mangler endnu en autoritativ fremstilling af den danske udenrigspolitik i denne periode. Bogen "Danmark i Afghanistan" er et forsøg på at formidle en sammenhængende historie om aktionen fra start til slut. Der er mange elementer i den historie, hvis den skal formidles nuanceret.

"Danmark i Afghanistan – Fra engagement til exit 2001-2021" lægger ud med en ultrakort introduktion til Afghanistans historie. Lærebogens fokus er, ifølge forfatterne, bevidst lagt på den danske deltagelse i Afghanistankrigen med afsæt i spørgsmålene om, hvorfor man sendte soldaterne afsted, og hvordan det gik for de danske soldater, samt i hvilken grad indsatsen kan siges at have båret frugt. Det sidste kapitel omhandler forskellige kunstneriske fortolkninger af den danske krigsdeltagelse. Hvert af de tre første kapitler er forsynet med kildetekster. Der er pænt med illustrationer af forskellig art i alle fire kapitler. Ud over bogen er der knyttet en hjemmeside, der indeholder to "eksamenssæt" knyttet til hvert kapitel og derudover er der små interviewvideoer med henholdsvis filminstruktør Janus Metz Pedersen, kendt for filmen "Armadillo" og en tidligere soldat i Afghanistan, den medievante, Marcus Knuth. Eksamenssættene består af fire kilder hver, så på det område må bogen siges at være velforsynet. Endelig indeholder hjemmesiden forslag til to længerevarende undervisningsforløb.

Ifølge forfatterne startede Danmarks vej fra små-statsadfærd til aktivistisk udenrigspolitik med formuleringen af det fælles forståelsesbrev, som Venstres udenrigsminister Uffe Ellemann-Jensen og de radikales Lone Dybkær forfattede i 1988. Det blev angiveligt

brøllægningen af den vej, der førte til det danske engagement i Irak/Kuwait krigen (1991), Den Bosniske krig (1995) og Kosovokrigen (1999). På den måde tegner de en lige og intenderet linje fra slutningen af 1980'erne og frem til 2001 og videre. Det danske engagement i Irakkrigen (2003-2011) nævnes ikke i den sammenhæng. I samme kapitel foretages der en grundig behandling af den formelle beslutningsproces bag den danske deltagelse i Afghanistaninvasionen. Afsnittet er understøttet af gode kilder til belysning af det emne.

I det følgende kapitel 2 gennemgås krigen set fra koalitionen og efterfølgende med NATO-vinklen. Krigsforløbet er skildret meget generelt med fokus på krigsindsatsens skiftende organisering og målformuleringer samt det afghanske styres ineffektivitet. Kapitlet er forsynet med kilder til det danske administrative systems analyse af krigsudviklingen, og der er en ret omfattende statistisk oversigt over afghanistanindsatsen. I tab. 2.3 kan man aflæse de amerikanske og danske tab, hvor de danske optræder i parentes ud for de amerikanske tab. Hvorfor man har valgt at opstille det på den måde synes ikke indlysende, når det nu, ifølge bogens erklærede mål, har været at belyse den danske indsats. Procentvis var de danske tab, målt i forhold til befolkningens størrelse, høje og ikke, som det vil se ud for en gymnasieelev parentetiske sammenlignet med USA's. Hvad med resten af koalitionsens soldater (for eksempel briterne), hvorfor er de ikke repræsenteret?

Kapitel 3 skildrer soldaternes liv i Afghanistan. Kapitlet bygger på Michael Kastrup Lassen og navnlig det konservative folketingsmedlem Marcus Knuths dagbøger fra krigen. Der er en del billeder af soldater ved forskellige lejligheder. Hvad disse mange illustrationer skal dokumentere, står mig ikke helt klart. Det skriftlige kildemateriale stammer fra andre udsendte. Det giver dog et udmærket indblik i soldaternes dagligliv, træfninger og psykiske op og nedture.

I det sidste kapitel vendes forskellige narrativer om den danske krigsindsats. Det begynder med mindestedet for Danmarks internationale indsats efter 1948 samt mindestenen for den 22-årige konstabel Sofie Bruun. Derefter følger en kort omtale af to film og to billedkunstnere. Selvfølgelig skal der være et sådant kapitel i en moderne historiebog. Der er bare det problem, at teksten er så kortfattet, at den kun lever plads til en kort redegørelse for kunstnerne og artefakterne uden detaljer og uden nævneværdigt analytiske tilgange. Indledningsvis skelner man i kapitlet mellem tre typer historiebrug: "eksistentiel", "politisk" og "ikke-brug" med én linjes definition af hver af disse. Med det redskab bliver eleverne i de efterfølgende opgaver afkrævet en rubricering af de enkelte kultur-

produkter. Hvilke ambitioner forfatterne har i forhold til, hvad eleverne på det grundlag vil kunne præstere, synes uklart. Man håber måske på, at de har haft en dygtig dansklærer.

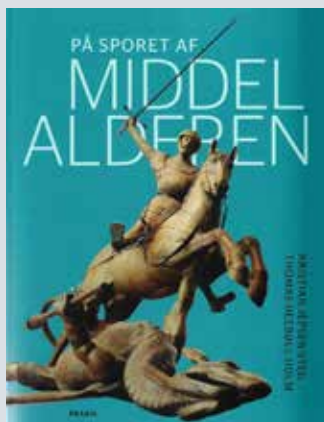
Der er meget, man kunne ønske sig af en bog, der omhandler dette kildne emne i dansk samtidshistorie. Man kunne fx med bagklogskabens nylige indsigt have overvejet og beskrevet den egentlige intention bag den aktivistiske udenrigspolitik angiveligt etableret i 1988 og herskende frem til 2021. Hvor mange midler afsatte man, efter forståelsesbrevet, til den militære del. Var der tale om et skifte i prioriteringen i det danske forsvar eller var ændringer i det danske forsvar mere af kosmetisk karakter. Det er i den sammenhæng værd at bemærke, at 1992 er skæringsåret, hvor "fredsdividenden" efter den kolde krig høstes, og det danske forsvarsbudgets andel af BNP vedvarende ligger under 2 % og stort set lå på det samme beløb (17-20 mia. kr.) fra 1990erne og frem til 2022.

Det danske engagement i Afghanistan 2001-2021 indeholder mange forskelligartede problemstillinger og meningene om det er mangfoldige. Jeg kan ikke befri mig for at synes, at det er nærmest pinagtigt, at man har udeladt kritikken af krigen og den danske deltagelse. Jeg savner navnlig forfatteren Carsten Jensens løbende kritik af krigen, og de danske politikeres vedholdne påstand om succes og fremskridt i Afghanistan. Jeg undrer mig også over, hvor krigens rædsler, der jo ifølge nordstats generalen Ulysses Grant er krigens egentlige kvalitet, er blevet af. Hvor er de mange afghanske civile ofre, og hvad med de mange soldaterfamilier, der har betalt en kæmpe pris i forhold til deres sociale og psykiske velfærd for ikke at tale om den del af veteranerne, som vi som samfund har behandlet stedmoderligt. Hvad sidstnævnte angår, så er det, at de har fået en mærkedag og nogle forsamlingslokaler tilsyneladende det, der skulle til ifølge bogen.

Efter endt læsning af bogen kan man godt sige, at man har fået et svar på spørgsmålene, som indledningsvist bliver opstillet (hvorfor man sendte soldaterne afsted, hvordan det gik for de danske soldater og i hvilken grad indsatsen kunne siges at bære frugt). Men da bogen er meget faktuel og kun drypvist inddrager kritiske "pip", savner man mange af de problematikker, der blev bragt på banen i løbet af de 20 år, det danske engagement udspillede sig. Det er en bog, der udmærket kunne have Forsvarsministeriet som udgiver, hvilket der jo ikke er noget galt i. Alligevel må man spørge om samfundsfaglærernes forlag "Columbus" ikke bør virke for, at deres bøger indeholder materiale, der kan understøtte udviklingen af elevernes "kritiske sans". Det er en dimension, jeg savner efter læsning af "Danmark i Afghanistan".

Jørgen Lassen

På sporet af middelalderen

KRISTIAN JEPSEN STEG & THOMAS HEEBØLL-HOLM: *På sporet af Middelalderen*. Praxis 2022. 175 Sider, 268 kr.

Kristian Jepsen Steg og Thomas Heebøll-Holm har skrevet en indbydende lille introduktion til middelalderen i forlaget Praxis' serie "På sporet af historien", som også tilbyder bøger til undervisning om Romerriget, opdagelserne og oplysningsstiden.

Bogen er opbygget af ti kapitler med traditionel lærebogstekst og tilhørende kildetekster om forskellige temaer som fx "De, der arbejder", "De, der kæmper", "De, der beder", "Tanker og tro", "Kærlighed og køn", osv.

Bogen er opbygget af ti kapitler med traditionel lærebogstekst og tilhørende kildetekster om forskellige temaer som fx "De, der arbejder", "De, der kæmper", "De, der beder", "Tanker og tro", "Kærlighed og køn", osv.

Forfatterne har gjort meget for at didaktisere stoffet: der er fokusspørgsmål til hvert kapitel, som kan bruges under lektielæsningen, der er opgaver og arbejdsforslag til hvert kapitel og nogle af kildeteksterne, hvoraf nogle er på originalsprog og oversat på bogens hjemmeside, og forfatterne har også lavet forslag til forløb.

Bogen er rigt illustreret og skrevet i et elevvenligt sprog, der tager udgangspunkt i elevernes verden. Der er fx en god forklaring på årsagen til statsdannelser og stærkere centralmagt i senmiddelalderen.

De faglige mål er tænkt godt ind i fremstillingen. Forfatterne forenkler tingene lidt, når man skriver om historiesyn og periodisering på side 9-10, men det bliver nuanceret i kapitlet om korstogene.

I kapitlet "Kærlighed og køn" kan man læse om høvisk kærlighed og ridderlitteratur og at "samtykke var en grundpille i de fleste af disse romancer". Her tror jeg der går lidt 2023 i den, og at der er en fare for at eleverne forveksler fiktionen med fakta om ægteskaber i en slægtsbaseret verden. Forfatterne skriver da også at det dominerende var 'fornuftsægteskaber'. Men hvordan kan eleverne se det i kapitlets kildeafsnit, der domineres af fiktionstekster?

Kapitlet "Ud af middelalderen" slutter med et lille afsnit om 'middelalderen efter middelalderen', der

behandler historiebrug og senere romantisering af perioden, fx i 1800-tallets arkitektur. Det havde været interessant at se det udfoldet med flere eksempler på senere brug eller omfortolkning af middelalderen

Bogens styrke og svaghed er at den gaber over så meget. Men det ved forfatterne godt. (Forestil dig grundbogen "På sporet af Europas historie fra 1000 – 2000" på 150 sider og et forslag til forløb på 10 lektioner. Tjek. Så er det ud og spille rundbold i resten af 2. og 3.g.) Hvis man laver brede overblikforløb, så synes jeg det kan blive svært at fokusere – og det kan vise sig vanskeligt at vælge kilder til et eksamenssæt, som lægger op til at eleven kan formulere problemstillinger på et vist niveau.

Men et udpluk af bogens kapitler kan klart anbefales som introduktion til perioden, og så skal man nok fokusere på et tema, fx korstogene og supplere med flere kilder, afhængigt af hvor langt man er nået i gymnasieforløbet.

Lars Henriksen

Vikingernes religion

ALLAN AHLE & CHRISTIAN VOLLMOND: *Vikingernes religion*. Columbus 2023, 156 sider, 160 kr. + moms

Ny velskrevet og smukt opsat bog om den før-kristne religion i Skandinavien

Jeg vil indledende komme med en indrømmelse: det efterfølgende er skrevet af en filolog og

ikke en religionshistoriker. Jeg vil af den grund heller ikke tage fat på det meget vigtige og interessante spørgsmål om, hvorvidt eller i hvilken grad de kilder, vi har - uden videre - fører os tilbage til oldtiden frem for den senere middelalder, der har overleveret os digtene.

Mit eget synspunkt er, at man skal være varsom, når man går "bag om teksten", fordi det kan være svært at sige, hvilke ændringer det foreliggende har undergået forud for nedskriften; endnu mindre kan vi sige, hvis det (som det antages for mange digte) drejer som en længere mundtlig tradering. Professor Jón Helgason udtalte i sin islandske litteraturhistorie om eddadigtene: "Digtenes overleverede form må for os blive den eneste rigtige, lad så være at den har fjernet sig

aldrig så meget fra den oprindelige skikkelse, der for evigt er tabt". Eller med andre ord: når vi vil nå bag om teksten, kan det hurtigt blive den teori den enkelte forsker har, der bestemmer, hvad der skal beholdes (eller ændres) eller skæres bort af digtene, og dermed kommer meget til at afhænge af, om man vil acceptere en given teori eller ej.

Dette naturligvis ikke for at sige, at de bevarede kilder ikke kan have bevaret stof, der går tilbage til den tidlige middelalder eller til oldtiden for den sags skyld. Tværtimod må det være sådan i mange tilfælde, jf. f.eks. de mange billedlige fremstillinger på stenmonumenter, der ser ud til at vise scener fra de mytologiske fortællinger (billedfremstilling pryder bogens forside, jf. yderligere oplysninger s. 66). Men dels må bevisbyrden for, hvornår det er tilfældet, hvile på den, der vil fremføre det synspunkt, dels er det som sagt ikke muligt at vide, hvor meget noget har ændret sig under den mundtlige overlevering, indtil denne eller hine myte blev ført i pennen.

Når alt det så er sagt, så skal jeg skynde mig at sige, at jeg er en stor elsker af myterne, der åbner modtageren nye verdener og belyser den kendte med nyt lys. Men det gør hverken til eller fra for nydelser af myterne, om et eller andet givent tekststed i virkeligheden er en afglans af oldtidens verdenssyn (men det gør selvfølgelig en forskel, hvis jeg vil undersøge netop dette, dvs. oldtidens verdenssyn) eller om det har undergået få eller mange ændringer på vej til læseren.

Bogens titel

Forfatterne har valgt at kalde bogen *Vikingernes religion*. I det lille forord, s. 7, begrundes dette valg således:

Vi har valgt at betegne denne religion som 'vikingernes religion', da perioden, hvorfra de fleste af de relevante kildematerialer stammer, betegnes vikingetid, og da eleverne gennem populærkulturelle produkter er vant til denne kobling.

Der er et par ting, som det er relevante at nævne i denne forbindelse. Den ene er, at "de fleste af de relevante kildematerialer" ikke stammer fra den såkaldte vikingetid, men fra den senere del af middelalderen. Det fyldigste materiale har vi nemlig fra de islandske kilder, så som eddadigtene, *Snorris Edda* og islændinge sagaer, oldtidssagaer og kongesager, og de er alle skrevet ned efter 1200. Dertil kommer så skjaldedigtene, der også er nedskrevet efter 1200, men med større eller mindre sikkerhed kan dateres til århundrederne op til. Skjaldematerialet er dog af ret begrænset omfang og benyttes følgelig også meget sporadisk i bogen.

Den anden ting er brugen af ordet 'viking' (norrønt *vikingr*) i denne forbindelse. Det er jo helt korrekt, at populærkulturen spiller meget på vikinger, således at det nærmest ækvivaleres med nordbo. Det er imidlertid en uheldig tendens, og inden for fagvidenskaben er der da også en udbredt tendens til at undgå dette ord.

Forfatterne gør opmærksom på, at man ikke ved, hvad ordet 'viking' oprindeligt betød. Dette er korrekt; vi ved ikke, hvad forstavelsen *vik-* egentlig kommer af, og flere mere eller mindre sandsynlige teorier har været fremsat. I det oldengelske digt, *Widsith*, optræder nogle *wikingas* sammen med nogle sikre folkenavne, og det er derfor muligt, at betegnelsen fra først af dækkede folk fra en bestemt egn. Det har vi dog ikke andre kilder til. Men heroverfor står den samlede litterære overlevering, fra tysk, frisisk, engelsk og nordisk, hvor ordet har betydningen 'sørøver, pirat'. I de ældste norrøne prosaskrifter (fra lige omkring år 1200), der oversætter latinsk litteratur, oversættes latin *pirata* eller *homicida illi* med norrønt *vikingr*, dvs. 'pirat', 'morder'. I det senere middelaldersprog er betydningen altså entydigt 'sørøver, pirat' (jf. onp.ku.dk under opslaget *vikingr*), og der har således ikke bestået en modsætning mellem, hvad man mente, når man brugte ordet her i Skandinavien, og når "ofrene for vikingernes overfald" brugte det, som der ellers står (s. 11). I øvrigt blev ordet ikke benyttet eksklusivt om nordboer, men om alle mulige ugeringsmænd i den norrøne prosalitteratur.

Det nævnes også, at den gamle digtning bruger ordet betydningen 'tapper søkriger'. Det peger hen imod, at man formentlig ikke skal tage helt så fast på kategorierne, som vi gør i dag. Og selvom vi i skjaldedigte kan se ordet benyttet som 'søkriger' eller lignende (tapper hører ikke til selve ordets betydning), så er der også rigeligt med eksempler på en pejorativ betydning også, så man kan derfor også godt her gå ud fra en grundbetydning 'sørøver', der så i poetisk sammenhæng har kunnet udvides i mere almen retning. Det er således klart, at selvom det måske ligefrem er sandsynligt, at *wikingas* var et folkenavn i *Widsith* (formentlig fra det 7. årh., men overleveret i et håndskrift fra det 10.), så er det ikke således i senere kilder (ordet kan have undergået en betydningsændring som det danske *krabat*, der egl. er ordet *kroat*, som har undergået visse lydige ændringer; ordet blev brugt om kroaterne under 30-årskrigen, der havde ry for at have været særligt vilde). Senere kilder er enige om, at der er tale om en funktionsbetegnelse eller mere populært sagt en jobbeskrivelse.

På den baggrund er det uheldigt at benytte betegnelsen om de folk, der levede i Norden dengang, om nordboerne. Og det fastholder samtidig læserne i det

billede, der ridses op i populærkulturen. Det havde været oplagt omvendt at udnytte 'vikingernes' popularitet i tiden med populære serier som *Vikings* og *Norsemen*, og samtidig give bogens læsere et mere retvisende billede af tiden. Det gør man ikke gennem vikingebegrebet, der vel snarere efterlader de unge læsere med et billede af nogle "overmenneskelige skikkelser, der blandt andet er immune over for kulde, og desuden har de stort hår og skæg", som det er blevet sagt (Anders Lundt Hansen i *Weekendavisen*).

Bogen indhold og opdeling

Forfatterne har inddelt *Vikingernes religion* i 8 kapitler:

Kapitel 1 og 2 er indførende, idet konteksten på to planer gives: først gives emnet (hvad er førkristen nordisk religion?) samt tid og sted (hvem var vikingerne? hvilket sprog talte vikingerne?), dernæst behandles de kilder, vi har til den førkristne religion.

Derpå følger kapitel 3 om vikingernes samfund, hvor emner som æresbegrebet, klasser i samfundet og kønsroller berøres. Kapitel 4 behandler de store spørgsmål om hvordan vikingerne praktiserede deres religion.

De følgende to kapitler, 5 og 6, drøfter mere indholdet, nemlig på baggrund af myterne forsøges at sige noget om verdens indretning og dens afslutning.

Endelig hører vi i kapitel 7 om overgangen til kristendommen og i kapitel 8 om den nutidige asatro.

Til sidst følger litteratur og illustrationsoversigter samt et nyttigt sag- og navnerregister.

Bogen er skrevet veloplagt og man kommer hurtigt igennem den. Der er ingen tvivl om, at den herved rammer den primære målgruppe virkelig godt. Det samme sørger bogens overskuelige format og opbygning i det hele taget samt det flotte og relevante billedmateriale også for. Hvert kapitel består af en række mindre afsnit, der behandler det konkrete emne, og derpå følger flere eller færre kildetekster med korte indledninger (kildeoplysningerne kunne med fordel have været bragt sammen med teksterne selv; i stedet skal man slå op i litteraturlisten bagi) samt arbejds-spørgsmål.

Forlaget oplyser, at *Vikingernes religion* er tænkt som temabog til religion og kan "bruges til fagets '4. emne'". Desuden kan man finde supplerende materiale til undervisningen på: forlagetcolumbus.dk/vikingernes-religion. Her finder man flere inspirerende spørgsmål til de enkelte kapitler, opgaver samt "test dig selv" til hvert kapitel, hvor læreren kan teste sin

egen viden om bogens emne. Endelig er der forslag til elevoplæg og opgaver på tværs af kapitlerne samt en forløbsplan. Der findes også en samling henvisninger til en række mindre dokumentarer om forskellige aspekter ved vikingernes religion (de kan hovedsageligt findes på mitcfu). Hver enkelt dokumentar er beskrevet kort.

Samlet set er det således et imponerende stort materiale, der er "klappet og klart" til brug i undervisningen.

Et par indvendinger

Der imidlertid et par problemer med bogen. Først er der, hvad man kunne kalde det norrøne problem, og dernæst er der et par steder, hvor arbejdet måske er gået lige hurtigt nok, og fakta er blevet lidt skævt præsenteret eller ikke helt vel fordøjet.

Det norrøne problem

Dette drejer sig grundlæggende om et ikke helt grundigt kendskab til norrønt sprog. Man ser det straks i det indledende kapitel, hvor man støder på navneformen "Valhalla" (der burde være "Valhal", som i det mindste burde være givet som en rettelse til en populær fejl/anglicisme) og forklaringen af navnet "Torkild" som "Tors kile, hammeren Mjølner" (navnet er i virkeligheden en sammensætning af Tor- og -ketill, hvor sidsteleddet betyder 'kedel', jf. i øvrigt det offentligt tilgængelige Dansk Navneleksikon på <https://ordnet.dk/dnl>, udarbejdet af navneforskere ved Københavns Universitet).

Desuden skal det bemærkes, at alle ugedagsnavnene (med undtagelse af lørdag, som det gøres opmærksom på) så at sige er kommet fra latin, ikke kun søndag og mandag, som det ellers fremgår af teksten. De resterende ugedage indeholdende gudenavne er nemlig overført fra de tilsvarende romerske gennem, hvad man gerne kalder for *interpretatio germanica*, altså en fortolkning eller identificering af de romerske guder vha. de (mere eller mindre) tilsvarende germaniske. F.eks. blev "Dies Iovi" (~ Jupiters dag) til "Tors dag" osv.

Endelig er der det lille afsnit om vikingernes sprog, s. 12. Vi får her at vide, at "vikingerne talte oldnordisk", der "sandsynligvis har været et fælles sprog for hele det nordiske område". Normalt betyder det ikke så meget, hvad man kalder ting, hvis man ellers er konsistent. Men i tilfældet oldnordisk har betegnelsen ført en ny fejl med sig. Man får nemlig nemt den ide, at *oldnordisk* var det gamle fællesnordiske sprog, det ligger næsten i betegnelsen. Rent teknisk betyder oldnordisk, som man inden for faget har erstattet med andre betegnelser, imidlertid det højmiddelalderlige *norsk-islandske* sprog (dvs. som det var i tiden 1150–

1370 (norsk)/1540 (islandsk)). Det kommer derfor til at lyde besynderligt, når vi kort efter får at vide, at dette sprog er "en form for oldislandsk", for ja, det er rent faktisk oldislandsk, der altså er højmiddelalderens islandske sprog. Dette sprog kaldes gerne, som sagt, oldislandsk eller gammelnorsk (afhængig af, hvor teksterne er fra) eller samlet "ældre vestnordisk" eller "norrønt". Sidstnævnte betegnelse er f.eks. benyttet i de to standardværker *Norrøn ordbok* og den store *Ordbog over det norrøne prosasprog*: onp.ku.dk. Sproget i den såkaldte vikingetid kalder man gerne for "fællesnordisk", et sprogtrin, der er bevaret i de ældste skandinaviske vikingetidsruneindskrifter. Norsk-islandsk holdt sig imidlertid tæt til dette udspring, og derfor er norrønt for en meget stor dels vedkommende samstemmende med det gamle fællesnordiske sprog, om end det på enkelte punkter havde udviklet sig bort fra dette og altså ikke er helt det samme. Dansk og svensk havde bevæget sig endnu længere væk fra det fælles udgangspunkt.

Desuden skal det til samme afsnit bemærkes, at de nordiske folk om deres eget sprog brugte betegnelsen *dǫnsk tunga*, og ikke "danska tongu", som forfatterne skriver det - dette er dels en bøjet form (oblik kasus) af begrebet, dels forkert bogstaveret.

Forfatterne har dog en interesse for det gamle sprog, som er ganske prisværdig. De præsenterer eleverne for et helt tekststykke på norrønt (om end det norrøne "krølle-o", *o*, uheldigvis er gengivet som *o*). Et sådant initiativ kan kun bifaldes. (Men man studser, når der så følger en oversættelse, der angives at være af én af bogens forfattere, men som stemmer nøjagtigt på 2–3 ord nær med til Kim Lembek og Rolf Stavnems oversættelse i *Snorris Edda* fra 2013 (som i øvrigt citeres andre steder i bogen).

Fakta

Til dette rent sproglige problem knytter sig nogle fejl i forbindelse med det norrøne kildemateriale.

Først: Saxo afskrives hurtigt som kilde, men man bliver ikke rigtigt klar over, hvorfor de islandske kilder får forrang, da de jo er overleveret fra samme tid (1200-tallet).

Om de islandske kilder får vi at vide om den såkaldt "poetiske Edda", at Snorri Sturluson (omtr. 1178–1241) heri samlede en stor mængde helte- og skjaldekvad. Det er ikke korrekt. Digtene blev ikke samlet af Snorri, i hvert fald ved vi ikke noget om det; samlingen er overleveret anonymt. "Den poetiske Edda" består i øvrigt ikke af helte- og skjaldekvad, men derimod (hvad der formentlig er mere interessant i denne sammenhæng) af en række *gude-* og *heltekvad*. Dette alt sammen noget, man kan læse nærmere om i indled-

ningen til *Den poetiske Edda*, oversat og udgivet af Rolf Stavnem (2018, s. 7–15). Derimod tilskrives det værk, som i den danske oversættelse har fået titlen *Snorris Edda* Snorri Sturluson. Dette værk er, får vi at vide i *Vikingernes religion*, "blevet set som en slags lærebog i skjaldedigtning" (s. 18). Bogen er ikke bare "blevet set som", men teksten selv henvender sig faktisk til "unge digtere, der ønsker at lære det digteriske sprog og udvide deres ordforråd med gamle ord, eller som ønsker at forstå det, der er skjult i digtningen". "De", siger Snorri, "bør opfatte denne bog som lærdom og underholdning" (*Snorris Edda*, s. 97), og ja, bogen selv vidner om det, idet vel noget nær 70 % omhandler digtekunsten i snæver forstand. I øvrigt har bogen også fra middelalderen og frem været brugt som en poetik af islandske digtere.

Endelig omtales "islandske sagaer", der dog ifølge forfatterne ikke er til at stole på, hvad angår "konkrete begivenheder, men de siger meget om værdier, idealer, moral og religiøsitet i overklassens Island – og formentlig også i de øvrige nordiske lande" (s. 18). Til det er der to ting at bemærke:

(1) nærværende anmelder er enig i, at man skal være meget varsom med at stole på nogle sagatyper, hvad angår "konkrete begivenheder" (der differentieres ikke mellem de mange sagagenrer på dette sted), men hvorfor skulle vi så kunne stole på deres "værdier, idealer, moral og religiøsitet"? Hvis det da ikke er hhv. som kilder til 1200–1300-tallet eller samme periodes syn på den forholdsvis fjerne fortid?

(2) Man skal være varsom med at udbrede islandske teksters udsagn til at dække hele Norden; der kan være store regionale forskelle.

Endnu til de islandske kilder skal det bemærkes, at der som oftest henvises til bekendte, udgivne oversættelser. Men man må spørge sig selv om, hvorfor oldtidssagaerne (sagaer om Nordens sagnagtige oldtid) citeres efter Annette Lassens (red.) nye oversættelse, der er blevet anmeldt her i *Noter*, medens Islændinge sagaerne citeres efter N.M. Petersens gamle oversættelse eller efter en Jesper Lauridsen, hvis tekst er at finde på www.heimskringla.no? Lauridsens oversættelse kan jo for så vidt være fin nok, men man føler sig som læser ikke helt sikker, når oversættelsen ikke er udført eller eftersat af nogen med filologisk erfaring, og den bygger i øvrigt på en islandsk læseudgave og ikke en videnskabeligt funderet tekst. Dette desto mere påfaldende, når der rent faktisk findes nye, filologisk funderede oversættelser (Annette Lassen (red.): *Islændingesagaerne* I–V, samt Gyldendals optryk af et udvalg herfra, anmeldt her i *Noter*).

Håkon den Godes saga citeres både efter Jens Peter Schjødts *Det førkristne Norden* (1999) og fra allerede nævnte Jesper Lauridsens oversættelse på heimskringla.no.

Det er i det hele taget uheldigt, når der henvises til online-kilder i tilfælde, hvor der findes let tilgængelige, konventionelle bogkilder - bogkilderne kan man henvise nøjagtigt til, medens (og især til længere tekster) en nethenvisning i sagens natur er mindre nøjagtig og kan forsvinde eller være ændret næste gang, den tilgås.

Videre i forbindelse med historiske fakta:

På s. 106 er den store Jellingsten gengivet med farver, som den formentlig har set ud. I billedteksten får vi at vide, at stenen på de tre sider "tydeligt [viser] både den hedenske og den kristne side af vikingetiden". Det er uklart, hvad der menes her. Det kunne lyde, som om hedenskab og kristendom her findes i en skøn blanding, ikke mindst i betragtning af, at Harald Blåtand i virkeligheden "nok" snarere lod sig "døbe af politiske grunde", som forfatterne bemærker.

Det er langt fra så sikkert, at Harald blot lod sig døbe af politiske grunde. Men hvad er det konkret, der skulle være hedenskab ved Jellingstenen? Er det mon DR-udsendelsen *Gåden om Odin*, der spørger her? I givet fald mangler der henvisning, og ud fra et kildefunderet perspektiv må det kaldes betænkeligt at bygge på udsendelsen.

Men nu står der jo ikke noget i billedteksten. Den slags lidt utydelige henvisninger kunne man med fordel undgå i et fremtidigt oplag, og i stedet med tanke på målgruppen være mere klar i mælet.

Lidt længere hende i samme kapitel, s. 109, finder vi afbildninger af to Kristus-figurer, nemlig Åby Kirke-krucifikset fra 1050–1100 og Herlufsholm-krucifikset fra omtr. 1225.

Først får vi følgende at vide: "Fra Bibelen kendes den lidende Kristus, som ses på krucifikset fra Herlufsholm". Dernæst bemærkes "for eksempel er det kun i Norden, at Kristus afbildes med en krone". Det siges ikke, men det lyder næsten som om, at vi har en stærk "vikinge-Kristus", der senere erstattes af den "egentlige" Kristus fra Europa. Men igen lokker fåmæltigheden til en fejlagtig konklusion

Vi kender nemlig ganske rigtigt den lidende Kristus fra Bibelen, men da sandelig også "Kongernes Konge" og "Herrernes Herre", den sejrende Kristus. Og det var netop denne, der havde været den fremtrædende Kristus-type frem i middelalderen frem til den gotiske

Kristus-type efterhånden tog over i omkr. 1200. Der til - og det er muligt, jeg som ikke-fagmand tager fejl - ser det ikke ud til, at det er korrekt, at det kun er i Norden, at Kristus afbildes med en krone. I Uta-håndskriftet fra omkr. 1025 findes en helside forgyldt illumination af korsfæstelsen, hvor Kristus tydeligt bærer både glorie og en krone. Desuden har en hurtig søgning i litteraturen afdækket to kors fra den senere halvdel af 1100-tallet fra Spanien (fra Asturien og Valladolid), som også afbilder Kristus med en krone.

Afslutning

Der er gået lidt meget plads til de forskellige fejl, bogen indeholder. Det er ikke meningen, det skal fylde hele billedet, men det kommer nemt til det, fordi det er nemmere at beskrive de steder, hvor det går galt, frem for dér, hvor det er som det skal være. Der er derfor grund til at understrege her til sidst, at det er en udmærket og velskrevet bog. Kun kan man håbe, at den i et nyt oplag vil blive underkastet en korrektur, navnlig hvad det norrøne angår (forlag burde i højere grad tænke i konsulentbistand i sådanne tilfælde, det drejer sig trods alt om et lidt eksotisk sprog, som en almindelig korrekturlæser i reglen ikke har mulighed for at rette), men også historiske kendsgerninger, som de nævnte om kilder og kristendommen.

Andre ting, så som netadresser, som jeg ikke har været inde på ovenfor, kunne med fordel også opdateres, som når der s. 10 henvises til "denstoredanske.dk". I dag hedder den *lex.dk*, idet man dog kan tilgå "denstoredanske.lex.dk" og begrænse sine opslag til "Den Store Danske"; men da forfatterne ikke specificerer yderligere, havde nok været bedre at henvise til *lex.dk*, som de fleste i dag kender under det navn.

Johnny Lindholm

Kauffmann og dansk udenrigspolitik

BO LIDEGAARD: "I Henrik Kauffmanns fodspor. Danmarks udenrigspolitik 1864-1958. Systime 2023, 222 sider, 180 kr. + moms

Henrik Kauffmann og hans "private" udenrigspolitik i forbindelse med USA's ret til oprette baser på Grønland under besættelsen er for ny-

lig blevet aktualiseret med Christina Rosendahls film "Vores mand i Amerika" (1920) med Ulrich Thomsen

i hovedrollen. Bo Lidegaard, der skrev doktordisputats på over 800 sider om Henrik Kauffmann ("I kongens navn. Henrik Kauffmann i dansk diplomati 1919-1958", Samleren 1996) og fulgte op med "Uden mandat. En biografi om Henrik Kauffmann (Gyldendal 2020), har skrevet en bog om dansk udenrigspolitik fra 1864 til 1958 med Henrik Kauffmann, der var Danmarks repræsentant i Washington fra 1939-1958, som omdrejningspunkt. Målgruppen er de gymnasiale uddannelser, og jeg vil tilføje primært stx.

Bogens væsentligste kapitler omhandler besættelsestiden og Danmarks vej til FN (kapitel 2) og de første år af den kolde krig med Danmarks optagelse i NATO (kapitel 3). I begge kapitler spiller Grønlandsaftalen fra 1941 og dens fornyelse i 1951 og Thulebasen en stor rolle.

Første kapitel giver en god oversigt over Danmarks udenrigspolitik fra nederlaget i den anden slesvigske krig over neutraliteten under 1. verdenskrig til 1930'erne, der indvarslede 2. verdenskrig. Kapitlet er et godt eksempel på, hvordan man skriver et afsnit om lange linjer i historien. Og Bo Lidegaard har tidligere vist, at det er et emne, han er hjemme i: "Dansk udenrigspolitik historie 1914-1945" (Gyldendal 2003), bind 4 i serien om dansk udenrigspolitisk historie.

I kapitel 2 lykkes det på udmærket vis Lidegaard at fremstille Henrik Kauffmanns dilemma: skal han adlyde ordrer fra den danske regering i et af tyskerne besat land, eller skal han forsøge at gøre, som han finder bedst for Danmark på lidt længere sigt? Som bekendt vælger han det sidste, og efter krigen får han faktisk opbakning fra et stort parlamentariske flertal. Et af de logiske argumenter er, at USA formentlig havde oprettet en base eller måske ligefrem besat Grønland, hvis Kauffmann på Danmarks vegne havde sagt nej til Grønlandsaftalen. Hvis Kauffmanns mål var at bevare Grønlands tilknytning til Danmark, må man sige, at det lykkedes. Man kan også betvivle, om Danmark var blevet optaget i FN med det samme uden denne aftale.

Henrik Kauffmann blev tilgivet efter besættelsen, men fik aldrig den ønskede post som udenrigsminister. Han fortsatte dog som ambassadør i USA i mere end 10 år og var kraftigt medvirkende til, at Danmark – trods skepsis hos mange Christiansborg-politikere, der frygtede for USSR's reaktion – blev optaget i NATO. Særligt spændende er Lidegaards udlægning af ideen om Hedtofts drømme om et nordisk forsvarsforbund. Hvis det havde været muligt at få optaget et samlet Norden i NATO, havde der næppe været de store problemer, men Sveriges erklærede neutralitet og Finlands beliggenhed tæt på USSR gjorde det ikke muligt. I bakspejlet kan man sige, at det i 2023 er lykkedes.

Grønlandsaftalen blev også stadfæstet og accepteret med et bredt flertal i 1951.

Til belysning af de forskellige problematikker ledsages den velskrevne brødtekst af mange kilder, hvoraf flere er på engelsk. Der er også udmærkede spørgsmål til diskussion i forbindelse med de enkelte afsnit. Generelt forsøger Bo Lidegaard på bedste vis at belyse emnet og de enkelte problematikker fra flere synsvinkler, så man som læser sidder med det indtryk, at elever og lærer kan få nogle gode diskussioner på baggrund af en saglig fremstilling. Der er ingen tvivl om, at bogen stiller store krav til eleverne, ikke mindst de mange tekster på engelsk. Den vil være velegnet til støtte for den store skriftlige opgave i historie.

Bogen afsluttes med 3 kapitler: 3 perspektiver og 3 dilemmaer 1945-2021; historikerens værksted; historie og film. De tre dilemmaer, der rejses er:

1) kan man være ven med fjenden? Danmark var med i NATO, men drev åbenlys handel med "fjenden", USSR, der ofte bestilte skibe fra danske skibsværfter,

2) blev Grønland snydt? Oprettelsen af Thule-basen gik ud over en del grønlændere, der fik ændret deres traditionelle livsvilkår, og helt op til i dag har erstatningsspørgsmålet spillet en rolle,

3) må man føre privat udenrigspolitik? Svaret er principielt et klart nej, men kan det accepteres under særlige omstændigheder? I kapitlet perspektiveres både til fodnoterne i 1980'erne, aktivistisk udenrigspolitik og Corona-restriktionerne.

Kapitlet om historikerens værksted er et interview med og af Bo Lidegaard om hans karriere og arbejdsproces som historiker. Han giver et ganske godt indblik i fagets metode og arbejde med kilder og er ikke overraskende centreret om hans egne forskningsprojekter. Filmafsnittet handler naturligvis meget om "Vores mand i Washington", men rummer også en række fornuftige overvejelser om arbejdet med spillefilm, der vil fremstille en historisk person eller tid. En måde at arbejde med filmen på er – ikke overraskende – at undersøge, hvordan samtiden opfatter fortiden. I "Vores mand i Washington" spiller Kauffmanns kone, Charlotte og hendes søster, Zilla, væsentlige roller, og det vidner om, hvilken rolle kvinder spiller i politik i dag, men næppe havde den store indflydelse på Kauffmanns politik dengang. Nyt for mig var det, at som Lidegaard fortæller, - i omtale af Churchill-filmen "Darkest Hour" fra 2017 - at Churchills berømte tale om, at briterne aldrig ville overgive sig, ikke blot blev holdt i radioen efter Dunkerque-redningsaktionen (og ikke i parlamentet før aktionen som i filmen!), men også, at radiotalen, ikke blev optaget i 1940, men er

blevet genindspillet af Churchill i 1949. Afsnittet rummer et analyseskema til behandling af film(episoder). Her er der basis for et tværfagligt samarbejde med mediefag.

Bogen slutter med en billedliste, men ingen litteraturliste endsige register. Til oplysning skal siges, at bogen også fås som i-Bog med 29 video- og lydklip, 50 illustrationer, 35 opgaver og 38 kildetekster, så der er nok at gå i gang med.

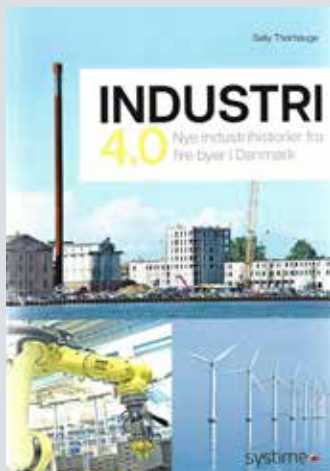
Hvis man som lærer vil arbejde med emnet dansk udenrigspolitik, kan 1864 være et godt udgangspunkt, mens 1958 næppe vil være den slutning, der først falder en ind. Årstallet hænger naturligvis sammen med, at det var i det år, at Kauffmann stoppede som ambassadør i USA, og det skal siges, at Bo Lidegaard får perspektiveret op til nutiden, ligesom det ikke er svært at finde andet materiale om de senere år. Et forslag kunne være Olaf Søndberg: Danmark i krig. Fra nationale konflikter til international aktivisme (Systime 2012). Men som Bo Lidegaard siger i omtalen af en anden vigtig person fra Kauffmann-tiden, som han har skrevet en bog om, Povl Bang-Jensen ("Den højeste pris - Povl Bang-Jensen og FN 1955-59", Samleren 1998). "Den må I have til gode en anden gang".

Bogen kan på det varmeste anbefales.

Kai Verner Nielsen

Industri

SALLY THORHAUGE: *Industri 4.0. Nye industrihistorier fra fire byer i Danmark. Systeme (papirbog og i-bog) 2023, 140 sider (papir) - 140 kr.*

Historien om Industrialiseringen fortæller igen og igen - og hver gang er der nye kapitler at tilføje. Unægtelig er der sket meget siden Newcomens

dampmaskine fra 1712, men ikke desto mindre er de dersens maskiner stadig med til at forme vores samfund og vores liv på nye, ukendte måder. Først var det vand- og dampkraft, der førte til nye samfundsformer; dernæst var det elektrificeringen og samlebandet, som vendte op og ned på den første industri. Efter 2. Verdenskrig begyndte elektronikken så småt at vinde indpas og førte op igennem det tyvende århundredes sidste del til øget automatisering idet der kaldes industri 3.0.

Nu lige står vi så til gengæld ved begyndelsen på industri 4.0, og vi har kun lige set begyndelsen på AI (såkaldt kunstigt intelligens), virtuel reality og robotter, der er andet og mere end en arm, der kan svejse en bil på et samleband. Dette tager Sally Thorhauge under behandling i sin lille bog.

Bogen tager i sine otte kapitler fat i dette fra forskellige vinkler; først er der en introduktion til bogens analysetilgang og industrialiseringen helt overordnet. Dernæst følger en gennemgang af fire provinsbyers industrialisering, og til sidst i bogen er der to kapitler om hhv. formidlingen af industrihistorie fra hhv. museer og forskere.

Som det fremgår af ovenstående, vil bogen meget - rigtig meget og på kun ganske lidt plads. Det giver selvsagt nogle vanskeligheder, og hvis man skal have fuldt udbytte af bogen, er det derfor en fordel med et solidt kendskab til industrialiseringen, inden man begynder på bogen. Hvis bogen er målrettet studerende på ungdomsuddannelserne, og det er den jo nok, så er læringskurven meget, meget stejl; at den første industrialisering også førte urbanisering, nye ideologier og nye samfundsklasser med sig behandles på under en side - ganske vist eksklusivt et stort billede af en stationær motor fra smedjen i Ørre fra 1890.

Dertil kommer at afsnittene om særligt de tre første provinsbyer, Robotbyen Odense, Kulturbyen Horsens og Offshore byen Esbjerg bliver en lille smule kantet. Det er vigtigt for bogen, at man holder sig til den analytiske ramme, tidsforløb, blikretninger og dialektiske forhold, og når dette skal klemmes ned på ca. 15 sider sammen med store billeder, modeller, opsamlinger og arbejdsspørgsmål, så er der ikke meget plads tilbage til fordybelse. Den sidste by, Aalborg, behandles lidt anderledes, da det er et interview med Morten Pedersen, og det fungerer bedre end de øvrige kapitler. Selvom det indledningsvist næsten kommer til at lyde som om Morten Pedersen har skrevet sin Ph.d. i Odense, og ikke Aalborg, så er det et godt kapitel, der har knap så meget fokus på mobilklyngens storhed og fald.

Dernæst er det også uheldigt, at der tilsyneladende er en sammenblanding af Porters klyngeteori og Porters diamant. Porters klyngeteori beskrives i bogen (s. 37) og igen senere (s.120) men i anden omgang tales der i brødteksten som diamanten og begreberne harmonerer ikke i de to beskrivelser.

Endvidere er der nogle småting, som kan kradse lidt i den kræsne læsers øjeæbler; når man laver en litteraturliste, så nævner man da lige forfatternavnet. I stedet for blot at skrive leksikon.org, så nævner man også Even Lange; i stedet for blot at skrive denstoredanske.lex.dk, så nævner man Niels Finn Christiansen.

Som sagt findes bogen også som i-bog og kan endvidere downloades som e-bog. I i-bogen er der som ekstra materiale 21 videoer, som interviewene fra papirbogens kapitel 8. Derfor er i-bogens kapitel syv og otte slået sammen, så umiddelbart virker det til at man får et kapitel mindre i i-bogen, men indholdsmæssigt er det vist ikke nogen forskel.

Nuvel; bogen bør selvfølgelig også læses på egne præmisser; og den er givetvis målrettet historieundervisningen på HTX i højere grad end undervisningen på STX. Den vil givetvis også passe bedre ind i HTX's læreplan; hvilket jeg vil afholde fra at sige noget om. Bogen er på mange måder interessant, og det er forfriskende, at det er provinsens industrialisering som der tages fat i. Imidlertid bærer bogen præg af at være en lærebog skrevet på baggrund af en antologi om industrihistorie. Den kunne man jo også læse lidt i.

Kim Hornbech

Håb og frygt 1914

ASBJØRN AGERSCHOU: *Den Store Krig. Danske kilder til efteråret 1914. Historia 2023, 281 sider, 250 kr.*

Denne bog er skrevet af tidligere SF'er Asbjørn Agerschou, som foruden sin tid i Folketinget er uddannet lærer. I bogen er samlet en række beretninger om efteråret

1914, primært i form af avisartikler, men også enkelte erindringer om de første krigsmåneder. Bogen består for størstedelen af genoptryk af disse tekster og har derudover kun ganske få sider om optakten til krigen og en kort beskrivelse af tyskernes censurregler.

Agerschou har samlet teksterne i otte temaer:

1. August 1914 – Krigen starter
2. Krigens vilkår
3. Rejsefortællinger
4. Stemningen i tyske byer
5. Rygter
6. Reaktioner i USA
7. Sønderjyder ved Fronten
8. Julemåneden 1914

Hvert tema består af en samling af artikler, hvor der også er angivet avis og trykkesdato, men hverken yderligere oplysninger om avisen eller en kort præsentation af emnet. Dermed er bogen snarere en materiale-samling end et selvstændigt værk. Når dette er sagt er udvalget af avisartikler godt og mange af artiklerne giver et godt tidsbillede af særligt forholdene i Tyskland i det første halvår af krigen. Bogens temaer kan udmærket bruges til projektarbejde eller til eksamen, men kræver at eleverne andetsteds får den nødvendige baggrundsviden om krigen og de metodiske redskaber til at bearbejde bogens tekster.

Rasmus Thestrup Østergaard

Brutal som en lejesoldat

TORBEN SVENDRUP: *Magtfulde dronninger i middelalderen. Kristeligt Dagblads Forlag 2023. 353 sider. Illustreret. 300 kr. inkl. moms.*

Værkets deklaration kan næppe hævdes at være retvisende, idet godt 30 % af forfatterens fremstilling helliges en helt generel udlægning af kvindens stilling

henholdsvis i tidlig middelalder, altså i vikingetiden, i 'kristendommens tidsalder', en alternativ betegnelse for højmiddelalderen, og i senmiddelalderen. Han anser denne introduktion for nødvendig, dog resterer den vanskelige opgave at drage sobre paralleller mellem kvinderne, der hørte til aristokratiets top, et fyrsternes stratum, og dem af samfundets ydmygere lag. Værkets erklærede mål er at gøre op med forestillinger om, at kvinden i middelalderen var totalt underkuet. Disse forestillinger skulle ifølge forfatteren have sin rod i kvinderollen i slutningen af 1800-tallet og begyndelsen af 1900-tallet. Han vil dernæst vise, at kvinderne, selv om de levede i et patriarkalsk, et mandsdomineret, samfund, havde afgørende roller. De middelalderlige dronninger var magtpersoner. I nogle situationer kunne en dronning erhverve formel magt, f.eks. hvor hun regerede i sin umyndige søns navn, ellers havde dronningerne i det før-reformatriske samfund helt naturligt magt alene ved at være gift med kongen. Gennem deres viden og kunnen kunne de også være med til at præge den politiske udvikling. Sammen med aristokratiets øvrige kvinder havde de en stor og afgørende rolle i at sikre slægtens position i samfundet. Dette skete ikke mindst gennem de ægteskaber, der blev deres lod. Ægteskaberne var politiske alliancer, som kunne have en direkte indflydelse på det historiske forløb. Hertug Abels giftermål i 1237 med Mechtilde af Holsten, Abel blev konge i 1250 efter mordet på broren Erik Plovpenning, er en art mønstreksempel.

Margrete 1. indtager en ubetvivlelig førsteplads blandt middelalderens magtfuldeste dronninger. Hun forvaltede sin magt med snilde fra farens, Valdemar Atterdags død i 1375 og indtil sin egen død i 1412 og det uhindret af, at sønnen Oluf blev erklæret myndig i 1385, han døde i 1387, og at Erik af Pommern blev dansk konge i 1396. Dertil skabte hun Kalmarunionen. Af magtfulde personligheder anføres rimeligt

nok også Margrete Sambiria af Pommern alias Margrete Sprænghest, Erik Glippings handlekraftige mor og formynder efter mordet, som det sandsynligvis var, på Christoffer 1. i 1359. Frem til sin død i 1283 trivedes hun næppe borte fra tidens stridigheder. Handlekraft demonstrerede også Agnes af Brandenburg, Erik Glippings dronning siden 1273, efter kongemordet i 1286 i Finderup Lade. Hun døde i 1304 som hustru til Gerhard 2. af Holsten. Andre markante skikkelser er Philippa af England, Erik af Pommerns hustru fra 1406 til hendes død i 1430, og Dorothea af Brandenburg, der blev gift med Christoffer af Bayern i 1445 og efter hans død i 1448 med Christian 1. året efter. Hun overlevede også ham. Derimod er det mere diskutabelt at tilføje Jutta af Sachsen, Erik Plovpenningss hustru siden 1239, til denne dronningernes mest eksklusive kreds. Hendes indsats i 1240'ernes borgerkrigshærgede Danmark synes at have været begrænset til krigshandlinger, herunder til at plage Øm Kloster. Kilderne er dog ikke af overbevisende troværdighed. Desuden forlod hun landet efter kongemordet i 1250 og døde som borggrevinde af Magdeburg i 1267.

Flere dronninger har efterladt få eller kun utydelige spor i kilderne, nogle af dem på det nærmeste ingen. Historikeren kan da fremføre hypoteser, han kan måske gisne, hvilket ikke er risikofrit. Jeg mener her, at forfatteren i forfølgelsen af sine mål, især i forbindelse med den ældre del af rækken af magtfulde dronninger, oversælger sit produkt. Allererst i rækken optræder Thyra Danebod, gift med Gorm den Gamle (d. før ca. 940). Det er da ikke oplagt. Ganske vist indleder Gorm og Thyra vor officielle kongerække, men når støvskyerne fra kildekritikkens tærskelværk har lagt sig, er den faktuelle viden om Thyra skrumpet ind til, ud over moderskabet til Harald Blåtand selvfølgelig, at hun døde før Gorm, at denne rejste den lille Jellingsten over hende, og at hun ikke byggede Dannevirke. Det er unægtelig et spinkelt fundament under en dronnings magtfulde. For øvrigt deler jeg forfatterens betænkelighed ved DR's tv-dokumentation "Gåden om Danmarks første konger" fra 1921.

Forfatteren konkluderer på baggrund af sine studier i kildematerialet, at dronningerne var mennesker, der sammen med andre i magtfulde positioner, eller alene, var med til at skabe grundlaget for det Danmark, som vi kender i dag. Det er svært at erklære sig uenig i dette. Han mener også, at det ligger i logisk forlængelse af deres roller i samfundet, og at det først nu er ved at blive anerkendt. Det sidste er det derimod lettere at erklære sig uenig i.

Torben Svendrup (f. 1953) er ph.d. i historie og bl.a. forfatter til værker om emner af middelalderens historie, hvoraf et par tidligere er anmeldt i dette forum. Hans fremstilling er rig på ord, undertiden talesprogs-

præget og har mange gentagelser. Også i dette værk ville en fintmasket korrekturlæsning have været lønsom. I en tidligere anmeldelse gjorde jeg opmærksom på, at antallet af faldne bisper ved Fodevig i 1134 var fire, ikke fem. Lund Domkirkes dødebog, vidnet nærmest på åstedet, underbygger ikke det sidst anførte antal. 20 illustrationer er placeret samlet i værket mellem s. 160 og s. 161, og de fleste billeder er af god læsbarhed. Der er ingen henvisning til illustrationerne, hvor det er relevant; flere billeder inddrages ikke. En billedliste er vedføjlet, som mestendels blot anfører illustrationernes proveniens, hvilket med fordel kunne være henvist til billedteksterne. Dertil er der en liste med næsten 150 enheder, dansksprogede, af litteratur og kilder. Ret påfaldende er det, at listen ikke anfører Lars Bisgaards glimrende up to date Christian 2.-biografi fra 2019. Forfatteren behandler i et knap 50 s. langt kapitel netop indgående bemeldte konger og hans 'kvinder', altså dronningen, Elisabeth af Habsburg, mor Sigbrit og Dyveke, 'den lille due'. Ret beset falder de to sidstnævnte uden for kategorien 'dronninger med magtfulde'. Afslutningsvis er der et noteafsnit fortrinsvis med henvisningsnoter samt et personregister.

Ole Halding

Den Kolde krig

POUL VILLAUME: *Mellem frygt og håb – Den Kolde Krig – en ny global historie 1961-1977.* Gad 2023, 480 sider, 400 kr.

Bogen er andet bind i et flerbindsværk om Den Kolde Krig. Det fremgår også tydeligt af undertitlen: Den Kolde Krig - en ny global historie 1961-

1977. Bogen er bygget kronologisk op som hele trebindsværket.

Der er virkelig tale om en detaljeret fremstilling. For en, der har beskæftiget sig undervisningsmæssigt med Den Kolde Krig, er der selvsagt meget kendt stof, men fremstillingen er så detaljeret, at der hele tiden dukker nye detaljer op. Kendskab til nye arkiver og nyere forskning er også med til at nuancere og uddybe billedet af perioden. Bogen er selvsagt forsynet med omfattende noteapparat, litteraturliste og register

Grundigheden dækker bl. a. beskrivelsen af Cubakrisen. Det skyldes også, at Villaume anser krisen som helt afgørende for den Den Kolde Krigs udvikling:

“Den var Øst-Vest konfliktens vigtigste og mest retningssgivende begivenhed, i sig selv en slags koncentrat af Den Kolde Krigs politisk-militære drivkræfter og dynamik, og den indholdet dermed betydningsfuldt lærestof” (side 105).

Det er ikke muligt at læse denne fremstilling uden hele tiden have den nuværende internationale krise og Ukrainekrigen i baghovedet. Forfatteren skitserer også fint i sin Introduktion til bogen relationerne til den allernyeste udvikling i Europa.

I den forbindelse er det lidt chokerende at få genopfrisket CIA's usædvanligt kyniske spil i forhold til specielt forholdene på Cuba, men også i forhold til andre konflikter som fx da det irakiske Baathparti gennemførte et blodigt kup faciliteret af CIA mod Quasims prosovjetiske regime i februar 1963.

I bogens 2. kapitel behandles perioden efter Cubakrisen og bygningen af Berlinmuren. Hvor det i den europæiske del af den Kolde Krig er relativt let at se forskel på helte og skurke i form af det demokratiske vesten og de undertrykkende regimer i Østeuropa, er sagen en helt anden i Latinamerika, Afrika og Asien. Det gælder USA's rolle i Vietnamkrigen, men også i Congo og Den Dominikanske Republik med flere. Det er lærerigt at blive mindet om det komplicerede spil, der udspandt sig i de mange konflikter i den 3. verden. USA's rolle er set med nutidens øjne meget kontroversiel, selvom meget kan forklares med fejlbedømmelser og kommunistforskrækkelse. Tabstallene i de konflikter, der mere eller mindre har forbindelse med Den Kolde Krig, er skræmmende. Og når man ser bort fra Vietnamkrigen, er mange af konflikterne næsten helt glemt her i den vestlige verden!

Kapitlet afsluttes med en gennemgang af begivenhederne i Tjekkoslaviet i 1968 med den vurdering, at de i vid udstrækning i Vesten blev opfattet som et internt opgør i Østblokken, som indirekte pegede fremad.

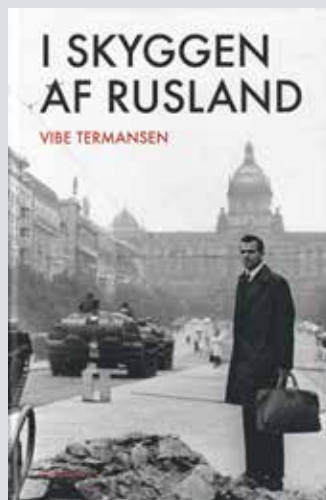
Bogens 3. kapitel beskriver udviklingen fra 1969 til 1977. Perioden domineres af Nixon og ikke mindst Kissingers realpolitiske tilgang til Den Kolde Krig, Vietnamkrigen og åbningen mod Kina. Men det er også godt at få repeteret alle de øvrige konflikter i Mellemøsten, Latinamerika og den 3. verden med relationer til stormagtskonfrontationen. Det er skræmmende læsning at se de kyniske magtpolitiske beslutninger, der tages fra begge sider i konflikten!

Perioden er præget af nedrustningsaftaler, hvor det kan være svært at holde styr på de mange våbensystemer, der er i spil!. Det gælder også Helsinki-processen, der trods alt peger frem mod afslutningen af Den Kolde Krig omkring 1990, som behandles i næste bind.

Alt i alt er det spændende og lærerigt at blive mindet om en koldkrigsverden fyldt med konfrontationer og konflikter og ikke mindst angsten for et atomart Ragnarok! En verden, vi måske lidt rigeligt naivt troede, vi havde lagt delvist bag os, men som ikke mindst de sidste par års begivenheder har mindet os så rigeligt om. Læsningen efterlader således ikke en med håb om en fredeligere verden, men næsten mere med en erkendelse af, at det er et vilkår, at vi lever i en konfliktfyldt verden.

Johannes Lebech

I skyggen af Rusland

VIBE TERMANSEN: *I skyggen af Rusland – en historie om imperier og interessesfærer*, Gads Forlag 2023, 224 sider, 270 kr.

Vibe Termansen er historiker med fokus på Østeuropa og har blandt andet arbejdet som journalist og været ansat på ambassaden i Warszawa. Hun har med andre ord en både teoretisk og praktisk baggrund i østeuropæiske forhold, som hun også tidligere har skrevet en bog om. Den foreliggende bog er på godt og ondt en journalistisk beretning om Sovjetunionen, Nazi-Tyskland og deres skalten og valten med de østeuropæiske lande fra tiden omkring Molotov-Ribbentrop-aftalen til krigen i Ukraine i dag. Det er naturligvis den, der er udgangspunkt for bogen.

Bogens prolog starter med Putins tale til det russiske folk i forbindelse med invasionen af Ukraine, som ifølge Termansen understreger Ruslands selvforståelse som imperium med ret til at forsvare sin interessesfære. Man savner en definition af disse begreber, for de kan næsten komme til at virke som synonyme i teksten, f.eks.: “Men vi behøver ikke gå tilbage til Anden Verdenskrig for at indse, at Rusland/Sovjet aldrig er holdt op med at se sig selv som et imperium, aldrig har opgivet sin såkaldte interessesfære” (s. 8), og “Heller

ikke efter Sovjetunionen og kommunismens kollaps opgav Rusland sin imperieselvfølelse, sit krav på interessesfære" (s. 9). Mens "imperium" har en negativ klang i de fleste kredse, forholder det sig vel anderledes med "interessesfære". Det begreb synes at være på vej tilbage i international politik – i hvert fald hvis man abonnerer på den realistiske skole. Faktisk har det måske aldrig rigtigt været fraværende. Termansen er selv inde på det senere i bogen i forbindelse med Jalta-konferencen i februar 1945. Efter blandt andet at have kaldt konferencen "en fiasko og et kæmpe forræderi anskuet fra de lande, der blev efterladt i den sovjetiske "interessesfære", særlig Polen" (s. 69), indrømmer hun senere på siden "Men måske var Jalta det bedste, Roosevelt og Churchill kunne opnå på det tidspunkt." Realpolitik og interessesfærer var ikke en ukendt størrelse for Churchill. Som det sjældent er for stormagter. Denne vinkel på international politik får man ikke nogen større forståelse af efter endt læsning. Det er en skam, da fokus på nationale interesser synes at være i fremmarch i dag. Omvendt er det svært at være uenig i mange af de (idealistiske) holdninger, Termansen har.

Hun lægger ikke skjul på sit ståsted, hvilket er i tråd med en subjektiv, journalistisk skildring. Styrkerne ved den er en klar holdning/tendens, et sprog med vægt på den beskrivende detalje for at skabe spænding og øge læserens indlevelseshed, udstrakt brug af ironi, samt andre virkemidler taget fra fiktionens verden til samme formål. Det virker ofte fint. Samtidig er det ikke usædvanligt, at der ikke er et noteapparat. Det savnes dog ind imellem, når f.eks. Stalin på s. 55 i juni 1941 "efter sigende" stormer ud fra et møde "med ordene: "Lenin grundlagde vores stat, og nu har vi fucked det up!" Brugte han virkelig de ord? Så er der det notoriske problem med tabstal. Termansen fortæller en interessant historie om landsbyen Jedwabne, hvor polakker i juli 1941 låste deres jødiske naboer inde i en lade og satte ild til. "Omkring 340 blev dræbt" (s. 57). Der henvises til Jan Tomasz Gross' bog om massakren fra 2000, men tallet i denne bog er ca. 1600. Tilfældigvis har jeg netop i sommerferien besøgt det store Anden Verdenskrig Museum i Gdansk. Her kan man, hvis man ikke har for travlt, finde en lille montre med en tekst om Jedwabne. På engelsk sættes antal dræbte til "flere hundrede", og det understreges, at det var en tysk plan, man udførte. Mange blev også massakreret, inden de resterende blev lukket inde i laden. Måske det forklarer de forskellige tal.

Den valgte stil betyder også, at der nogle gange mangler en mere nuanceret analyse af de historiske forhold med fokus på årsagsforklaringer og politikernes mulighedsrum. Termansen bruger i den forbindelse ofte det lille ord "jo". Nogle gange virker det fint som ironisk kommentar, mens det andre gange kan

komme til at dække over manglende analyse. Det ses efter min mening f.eks. på s. 8, hvor tyskernes "Wandel durch Handel"-politik affærdiges med "Og de vidste jo om nogen, hvad de talte om, med den grufulde nazistiske fortid." Er tilnærmelse ikke et forsøg værd? Eller måske en "grim" nødvendighed?

Ifølge Termansen har de østeuropæiske lande haft ret hele tiden, når de har advaret mod Rusland. Bogen understreger påstanden igennem kapitlerne, der dækker Molotov-Ribbentrop-aftalen, Østtyskland 1953, Ungarn 1956, Tjekkoslaviet 1968, Polen 1980-81 og Ukraine i dag. Alle eksempler på imperialistiske overgreb.

Det kan på den baggrund undre, at konklusionen bliver "Tiden er løbet fra begreber som "imperier" og "interessesfærer"" (s. 194). Det lyder mere som et håb for fremtiden end som en beskrivelse af verden af i går og i dag.

Bogen er skrevet i et elevenligt sprog, men de mange detaljer gør også, at man skal være parat til at læse forholdsvis mange sider for at få en sammenhængende fortælling om en historisk begivenhed.

Troels Peter Grøn

Avisen Demokratens historie – en blandet fortælling

FREDDIE KRISTIANSEN: *Selvmordet på Banegårdspladsen – Demokratens liv og død.* Frydenlund, 2022, 144 sider, 230 kr.

Journalist Freddie Kristiansen, mangeårig journalist ved *Aktuelt*, udgav i 2021 'Mordet på Kalvebod Brygge' om lukningen af avisen. Den har nu fået en efterfølger om den

århusianske pendant til *Aktuelt*, *Demokraten*, der begyndte at udkomme i 1883 og efter 91 år måtte lukke i 1974.

Freddie Kristiansen skriver godt og har en solid viden om forholdene i den socialdemokratiske presse, som begge aviser var en del af. I denne bog om *Demokraten* lykkes den første halvdel af bogen godt.

Her fortæller forfatteren om Demokratens udvikling fra de allerførste dage med ildsjæle og stigende opbakning og oplag, som kom til at betyde meget for arbejderbevægelsen og Socialdemokratiet i hele det jyske område. Demokraten fik nemlig aflæggere i en række jyske byer, og var på den måde med til at bevidstgøre arbejderne og skabe den fremgang for almindelige mennesker, som vi med rette kan være stolte af i dag.

En af journalisterne på Demokraten var Peter Sabroe (1867 - 1913), der i 1898 fortalte om fem landarbejderbørn, der døde af kulilteforgiftning i Skejby ved Århus: *"Ulykken i Skejby er en social tragedie. Det, der er sket her, kunne ikke tænkes udspillet i et velhaver-, i et storbonde-, endsige i et fyrstehjem. [] Det var økonomiske hensyn, der tvang børnenes fader og moder til juledagsmorgen at forlade sit hjem. Det var for lumpne 25 øre, kun halvdelen af, hvad en Havanacigar koster, at madam Svendsen i den tidlige morgen forlod sine små kære børn. Nøden må være stor, når så lidt kan få denne kvinde fra hjemmet."* (s.12) I artikler om ulykken opfordrede Peter Sabroe til en indsamling, hvilket lykkedes over al forventning. Peter Sabroe sørgede også for, at folk i meget stort tal mødte op ved begravelsen, og i dag man kan se mindstenen for de fem børn på Skejby Kirkegård. Ved Peter Sabroes død i 1913 deltog ikke mindre end 50.000 i mindehøjtideligheden – så kendt og elsket var han.

Grundlæggeren af Demokraten hed Harald Jensen, der var borgtrykkeruddannet, og for egne midler grundlagde han i 1883 Socialdemokratisk Ugeblad med disse ord: *"Det vil søge at fremme oplysning hos den arbejdende befolkning og dermed den sociale arbejdersag, djærvt påtale enhver vilkårlighed fra de herskende klassers side og i det hele taget af al magt virke for arbejderne interesser."* (s. 23) Prisen var 85 øre i kvartalet, men i første omgang fik Harald Jensen kun syv abonnenter.

Men det gik fremad i takt med arbejderne organisation og Socialdemokratiets vækst, og ved 75-årsjubilæet i 1958 var man nået op på 16.777 abonnenter. Ved festligholdelsen af jubilæet havde landets statsminister H.C. Hansen valgt at bruge hele dagen på at fejre avisen, og i festtalen sagde han: *"Vort største socialdemokratiske provinsblad har altid formået at ajourføre meninger og mål og har dermed levet op til sit forpligtende navn Demokraten, måske Danmarks bedste bladnavn."*

I anden halvdel af bogen, der ikke er nær så vellykket, fortæller Freddie Kristiansen om udviklingen efter højdepunktet i 1958. Demokraten må – som mange andre aviser – kæmpe med faldende oplagstal i 1960'erne og 1970'erne, og fagbevægelsen må i stigende om-

fang gå ind og støtte bladet. Der bliver gjort mange forsøg på at relancere bladet, ledelsen bliver udskiftet flere gange, men på et tidspunkt siger fagbevægelsen stop for yderligere tilskud. Oveni dette kommer en strid mellem den århusianske ledelse og fagbevægelsens top, hvilket alt sammen fører til, at Demokraten udkommer for sidste gang d. 17. august 1974.

Særligt det sidste forløb op til lukningen bliver helt unødigt grundigt refereret af Freddie Kristiansen med lange uddrag fra aviser og skrivelser mellem parterne. Overblikket går tabt og fortællingens fremdrift forsvinder. Det er rigtig ærgerligt, og man kunne stille spørge: Hvor var redaktøren henne?

Titlen på bogen "Selvmordet på Banegårdspladsen" holder heller ikke for en nærmere prøvelse. Der var mange, der forsøgte at redde Demokraten med 'kunstigt åndedræt' (penge fra LO) eller nye måder at lave avisen på. Men det lykkedes ikke, først og fremmest fordi den skrevne presse i disse år var presset, og Demokratens målgruppe – arbejderne i Århus – ikke mere følte sig bundet af den socialdemokratiske organisation.

Men hvorfor er denne spændende historiske udvikling næsten glemt i dag, og hvorfor er der – som forfatteren rigtigt skriver – i det mindste ikke en plakette om Demokraten på den imponante bygning på Banegårdspladsen i Århus, hvor avisen havde til huse?

Ulrik Grubb

Ambassadør beretning fra Irak krigen

TORBEN GETTERMANN: *Krigszone. En insiderberetning om Iraks umulige vej til demokrati 2003-2005.* Gyldendal 2023. 306 sider. 350 kr.

At læse Torben Gettermanns bog om sine år som dansk ambassadør i Irak 2003-05 i kølvandet på Irak-krigen – her i 2023, hvor vi igen befinder os i krigstid – er en tankevækkende oplevelse.

For Gettermanns bog er ikke et forsvar for krigen og den efterfølgende besættelse af Irak. Den er tværtimod et opgør med USA's forvaltning af "freden" efter krigen.

Bogen falder i tre hovedafsnit, nemlig et for hvert af de år han var udsendt til Irak. Men især i en pædagogisk sammenhæng er det også værd at fremhæve forordet, som er en kort og klar introduktion til krigen og dens baggrund samt Gettermanns egen rolle/mission i Irak. Og Epilogen (s. 295-303) er en fremragende sammenfatning af forfatterens erfaringer og bogens pointer, udformet som svar på fem retoriske spørgsmål, som Gettermann giver grundige og velargumenterede svar på.

Fremstillingen bærer præg af at Torben Gettermann har været diplomat, som han selv formulerer det: "Som diplomater prøver vi på så nøgternt og faktisk som muligt at beskrive den politiske situation i et land og komme med så velfunderede analyser som muligt" (s. 203) Det er præcis det, Gettermann i lange stræk gør i bogen. Det er en lidt tør, men klar og flydende formidling, og i mange tilfælde munder analysen ud i en relevant og tankevækkende pointe. Undervejs beskriver han også nogle underholdende episoder, fx et besøg af en kolerisk udenrigsminister (Per Stig Møller).

Torben Gettermann kom til Irak i maj 2003, efter at USA's præsident George Bush har erklæret krigen for overstået og Irak besejret. Krigen var som bekendt ikke blevet ført i FN-regi men af USA sammen med en "koalition af villige", bl.a. Danmark og Storbritannien. Derfor skulle Danmark med de andre koalitions partnere deltage i besættelsen og genopbygningen af Irak.

Gettermann formidler begivenhederne kronologisk. Men man kan uddrage fire hovedproblematikker i hans fremstilling:

Det første og nok væsentligste er forholdet mellem USA og de andre koalitions partnere. Grundlæggende har USA haft brug for andre lande (Fx Storbritannien, Spanien og Danmark) til at give krigen et skin af international legitimitet, men reelt tilsidesætter amerikanerne gang på gang koalitions partnernes input, indsats, ja endog deres eksistens. Den amerikanske politik er i Gettermanns optik i højere grad styret af interne amerikanske forhold, fx præsident Bush' muligheder for genvalg i 2004, end af hensyn til irakernes behov.

Forholdene internt i Irak efter krigens "afslutning" er naturligt nok et andet fokuspunkt i bogen. Krigens afslutning har nemlig ikke skabt fred. Sikkerhedssituationen er alarmerende ringe. Islamiske terrorgrupper og tilhængere af Saddam Hussein-styret er enormt aktive med bombesprængninger selv i de zoner, som skulle være mest sikre. Det er reelt med livet som indsats, man bevæger sig rundt i Irak. Det giver bogen et levende og barsk indtryk af.

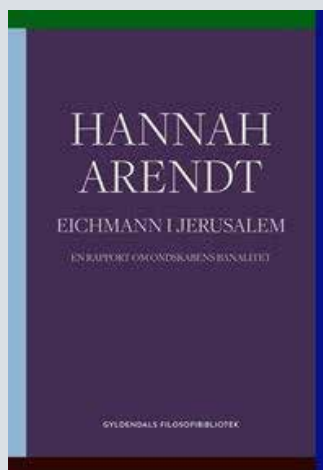
Som dansk ambassadør er Gettermanns primære opgave at varetage danske interesser i Irak. Denne opgave fylder naturligvis en del i bogen. De danske interesser handler om tre forhold: som en del af koalitionens skal Danmark deltage i løsningen af de mangeartede problemer, besættelsen af Irak skaber. Den amerikanske egenrådighed spænder dog i høj grad ben for et meningsfuldt dansk bidrag her. Desuden er den danske regering interesseret i at støtte danske erhvervsfremstød i Irak og ikke mindst i at tilbagesende irakiske flygtninge i Danmark. Heller ikke ved disse opgaver kan Gettermann gøre meget: Den irakiske økonomi er i ruiner, og sikkerhedssituationen er så skrøbelig at hjemsendelse af flygtninge ville være det rene vanvid.

Det fjerde punkt er Iraks vej fra besat land til selvstyre. Redegørelsen for denne skrøbelige proces fylder især meget i sidste del af bogen, og man fornemmer at den er vigtig for forfatteren. I epilogen kan Gettermann med tilfredshed konkludere, at "generelt har demokratiet i Irak vist at det er levedygtigt, og at de grundlæggende principper respekteres. Det er irakernes helt egen fortjeneste" (s. 297).

"Krigszone" er en meget anbefalelsesværdig bog. En på en gang nøgtern og engageret beretning om en kaotisk periode efter en skandaløs krig. Ikke Danmarks *finest hour*. - Som helhed kan bogen næppe anvendes i undervisningen, men dygtige og averskrivende elever, vil nok kunne have glæde af den.

Henrik Bonne Larsen

Eichmann

HANNAH ARENDT:
Eichmann i Jerusalem.
En rapport om ondskabens banalitet.
Oversat af Mads Frese med efterskrift ved Therkel Stræde. Gyldendals Filosofibibliotek 2023, 2. udgave, 388 sider, 350 kr.

I maj 1960 gennemførte den israelske efterretningstjeneste Mossad en af sine berømteste aktioner, da dens agenter tog Adolf Eichmann til fange i Buenos Aires og bortførte ham til Israel, hvor han blev anklaget for bl.a. forbrydelser mod menneskeheden, forbrydelser mod det jødiske folk og krigsforbrydelser. Han blev dømt til døden og henrettet i 1962. Adolf Eichmann, Obersturmbann-

führer i SS, havde nemlig som chef for det nazistiske Tysklands centrale politienhed, RSHAs afdeling IV B 4 været ansvarlig for jødiske anliggender. Først i 1939-41 var hans hovedfokus at tvinge jøder til emigration, herunder gennem det særprægede Madagascar-projekt. Da det tyske felttog mod Sovjet begyndte, og da der på Wannsee-konferencen i januar 1942 blev lagt rammer for Endlösung, blev hans opgave at sørge for logistikken, transporten af jøder fra Tyskland og dets besatte områder og til udryddelseslejrene mod øst. Ved dette møde deltog Eichmann, som havde været med til at udarbejde oplæg for mødets leder, Reinhard Heydrich, og fungerede som sekretær. Var han en lille bureaukrat i 5. geled i det nazistiske hierarki eller en djævelsk massemander?

Det skulle domstolen i Jerusalem afgøre, og ikke blot den spektakulære tilfangetagelse af Eichmann med anvendelse af falske identiteter og hemmelig bortførelse i et israelsk passagerfly, men også sagens substans, det nazistiske massebord på 6 millioner europæiske jøder, skabte en kolossal interesse for processen. En af dem, hvis interesse blev vakt, var Hannah Arendt, en kendt filosof af tysk-jødisk oprindelse, men nu professor i USA. Hun overværede retssagen, skrev artikler hjem til tidsskriftet "The New Yorker" om processens gang, og på basis af artiklerne skrev hun derefter bogen "Eichmann i Jerusalem". Den blev kendt og oversat i de fleste europæiske lande, i Danmark først i 2007, og nu 60 år efter genudgivet i Gyldendals filosofibibliotek.

Hannah Arendt leverer langt fra en nøgtern fremstilling af processens forløb, men følger 3 sammenvævede spor i sin bog. For det første er der selve processen, hvor hun begynder direkte med retsbetjentens råb og dommernes indtræden i retslokalet. Siden referer hun anklagers og forsvarers bemærkninger, nogle af vidneafhøringerne, der primært drejede sig om de jødiske lidelser under nazismen i almindelighed. For det andet er der Eichmanns livsforløb fra fødsel, ikke så grundige uddannelse, arbejde bl.a. som sælger for et oliefirma frem til hans optagelse i SS og senere ansættelse i Himmlers Sikkerhedstjeneste. Man følger hans karriere som specialist i jødespørgsmål og leder af det kontor, der med deportationerne af millioner til udryddelseslejrene fik så stor betydning, og som gav Eichmann mulighed for at demonstrere betydelige organisatoriske evner. Efter Tysklands fald ernærede han sig under falsk navn som skovarbejder på Lüneburger Heide, indtil han med hjælp fra andre gamle nazister slap til Argentina, hvor han levede i ret beskedne kår indtil bortførelsen. Et tredje spor, der følges, er den generelle udvikling af den nazistiske racepolitik fra udgrænsning til udslettelse. Hvert land i den tyske magtsfære bliver gennemgået med fokus

på deportationerne, fra Tyskland selv over Vesteuropa til Østeuropa, sluttende med Ungarn i 1944.

Fremstillingen, der ofte springer frem og tilbage mellem disse spor, er absolut medrivende at læse i kraft af Hannah Arendts stærke engagement, overraskende formuleringer og tankevækkende filosofiske digressioner. Beskrivelsen af Eichmann har tragikomiske elementer, når hans største ærgrelse ikke var medansvaret for millioners død, men at han personligt ikke avancerede mere i SS-systemet. Der er nogle voldsomme, følelsesfulde udfald mod den daværende vesttyske regerings fortielsespølitik, mod de jødiske ledere, der af Hannah Arendt får en del af skylden for Holocaust på grund af deres samarbejde med de tyske myndigheder, mod den israelske regering og specielt mod sagens anklager, Gideon Hausner. Han var efter hendes mening ikke interesseret i en egentlig juridisk rettergang, men ville bruge sagen til at vise for alverden, hvilke uhyrlige lidelser, det jødiske folk havde været udsat for. Her fastholder hun, at opgaven i retssalen er at søge retfærdighed, altså fælde en dom over den konkrete anklagede og ikke være en scene for præsentation af alverdens uhyrligheder, hvor forfærdende de end var. Specielt hendes anklager mod de jødiske ledere vakte opsigt og modstand og vurderes heller ikke som rimelige af den senere forskning.

Læser man bogen som en historisk fremstilling, kan man godt blive noget frustreret. Dels formidles ukorrekte og upræcise oplysninger, bl.a. den i USA så populære myte om Christian 10. som den første til at bære jødestjernen, dels er man tit i vildrede over, hvilket materiale Hannah Arendt egentlig bygger på. Selv om hun lejlighedsvis oplyser sine kilder, kommer man tit i tvivl: Er det nu afhøringen af Eichmann under selve retssagen, det foregående politiforhør, hans nedskrevne beretning fra tiden som fange, eller hans udtalelser i nogle lange båndoptagne samtaler foretaget i Argentina i 1957 med en anden tidligere SS-mand, Willem Sassen? Disse samtaler var på retssagens tid kun kendt i nogle korte referater i Life Magazine, men siden er mere kommet frem, som man har kunnet se i dokumentarfilmen, "The Devil's Confession: The Lost Eichmann Tapes", der for nylig blev sendt på DR2. Her kan man se og høre Eichmann prale af sin indsats og udtale, at han ville ønske, at man havde fået udryddet alle de over 10 millioner europæiske jøder.

Det er et ganske andet billede af sig selv, som Eichmann præsenterede under retssagen, og som Hannah Arendt noget ukritisk videreformidlede. Han virker som en ubetydelighed, ikke særlig snu, faktisk som den lille bureaukrat, han siger, han var. Han havde blot adlydt ordrer, havde aldrig myrdet et andet menneske, men løst en opgave som et lille tandhjul i den store udryddelsesmaskine, som han ikke havde haft

nogen myndighed over. Det fører Hannah Arendt til at formulere sit berømte udsagn om "ondskabens banalitet".

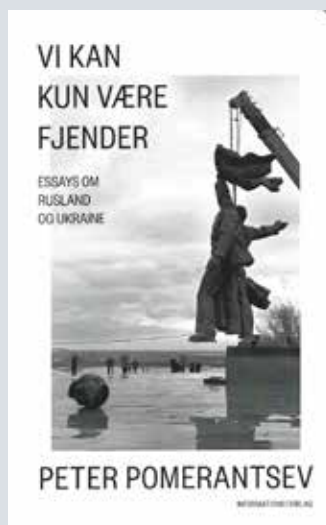
Men nu er det ikke bogens ærinde at være en nøgtern fremstilling af en retssag. Den nyudkomne danske udgave er forsynet med et glimrende efterskrift af Therkel Stræde fra SDU. Han placerer bogen i sin samtid og giver en oversigt over den Holocaust-forskning, der kun så småt var begyndt i 1962, men netop blev meget inspireret af Hannah Arendts bog. Den forskning har så til gengæld betydet, at meget hos hende i dag vil virke forældet, ikke mindst hendes billede af Eichmann, hvor hun modsat den senere forskning tager hans undskyldninger for gode varer.

Hannah Arendt var først og fremmest som filosof meget optaget af forholdet mellem det enkelte menneske og den politiske sfære. Hvordan individet kan handle i den moderne verden, hvor totalitære regimer som det nazistiske Tyskland og den stalinistiske Sovjetunion netop vil gøre mennesker til betydningsløse tandhjul i det store systematiske maskineri, det er hendes problematik. Det er her, bogen er vedkommende i dag. Den stiller spørgsmål om den individuelle skyld, hvor hun på ingen måde tager ansvaret fra Eichmann, selv om han ikke fremstod som den store mastermind bag holocaust, men en funktionær, der udførte ordrer. Han var for indskrænket til at tage stilling til dem og forstå deres konsekvenser. Han manglede nemlig den dømmekraft, der ifølge Hannah Arendt er helt afgørende for, at vi kan leve i et moralsk forsvarligt politisk system. Begrebet "kollektiv skyld" afviser hun desuden som en bortforklaring, der vil fritage alle individer for skyld.

Hannah Arendts bog kan altså i dag læses som et tidsdokument, der afspejler og er selv part i det opgør med nazismens forbrydelser, der satte ind i 1960'erne og førte til et tysk opgør med fortiden i stedet for fortielse. Men først og fremmest er bogen et almenmenneskeligt filosofisk indlæg om moral og ondskab, om skyld og ansvar, der er uhyggeligt relevant i vor tid, hvor vi dagligt møder anklager om folkemord og krigsforbrydelser, og hvor spørgsmålet om retsforfølgelse af politiske ansvarlige er blevet højaktuelt.

Mads Pedersen

Putin under angreb

PETER POMERANTSEV: *Vi kan kun være fjender – Essays om Rusland og Ukraine*, Informations Forlag 2022, 104 sider, 175 kr.

I efteråret 2022 udgav journalist og oversætter Niels Ivar Larsen denne lille bog med en samling artikler af den tidligere tv-producer Peter Pomerantsev, der i dag er tilknyttet Johns

Hopkins Universitetet. Han blev født som ukrainer, men er opvokset i England og har udgivet to bøger om Rusland, der ifølge ham er et postmoderne diktatur. De fem artikler har været bragt i førende internationale publikationer som *The Atlantic*, *Time* og *New York Times* efter Ukraine-krigens udbrud.

Peter Pomerantsev har tidligere arbejdet i Rusland, og hans beskrivelse af det russiske system under Putin er meget kritisk, og han vil vise, at Putin er skadelig og farlig for Rusland og den øvrige verden.

Bogens titel er taget fra den første artikel fra maj 2022, hvor han fortæller om en familie i det østlige Ukraine, der igennem nogle måneder efter invasionen måtte bo sammen med fem russiske soldater i deres sønderbombede hus. På et tidspunkt får de en dialog i gang, og en af de russiske soldater siger, at han godt kunne tænke sig en gang at komme på besøg som gæst. Det får faderen til at eksplodere og sige: "*I er kommet her for at dræbe os og ødelægge mit hjem, og nu vil I have, at vi skal være venner? Vi kan kun være fjender*". (s.27)

Som et stigende crescendo beskriver forfatteren i de efterfølgende artikler, hvor undertrykkende Putins fremfærd og styre er. I den næstsidste artikel med titlen 'Ydmygelsens Imperium' beskriver Peter Pomerantsev, hvorledes Putin og hans kumpaner styrer ved hjælp af vold og frygt med ydmygelsen som det vigtigste virkemiddel. Der er ingen forsonende træk ved Putins Rusland, og derfor er Ukraines kamp også vores kamp, hvis vi vil undgå at blive udsat for Putins ydmygende politik.

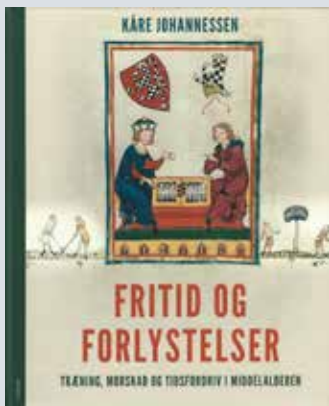
I den sidste artikel fra *Time* offentliggjort i oktober 2022 får Pomerantsev skruet yderligere op for fordømmelsen: "*Rusland vil spærre Ukraine inde i sin*

kælder af rædsler og tvinge det til at gennemspille fortiden som en forskruet fantasi, hvor masseordene, krigsforbrydelserne mod menneskeheden og intentionen om folkedrab igen bliver yderst virkelige. [] Der er kun hævn, forkvaklet nostalgisk længsel efter Sovjetunionen, besyngelser af en mytisk og grusom 'russisk verden' – og bitterhed. Det russiske projekt er mislykket, så nu er målet at trække andre med ned i hængedyndet, ned i den russiske kælder." (s. 101)

Den voldsomme tone og retorik passer godt med den ukrainske synsvinkel på krigen og må vække glæde i Kyiv, der kæmper en heltmodig kamp for deres – og på længere sigt også vores – frihed. Men der findes i dag andre bøger, der i mere afdæmpede og afbalancerede analyser giver et bedre billede af denne konflikt og dens parter.

Ulrik Grubb

Fritid og Forlystelser

KÅRE JOHANNESSEN: *Fritid og forlystelser*. Turbine 212 sider illustreret 350 kr.

Historikeren Kåre Johannessen har gjort det igen, skrevet en fremragende bog om middelalderen. Det er noget så sjældent som et stykke rendyrket kulturhistorie. Forfatteren ser hverken middelalderens eller kulturhistorien som statiske, men som dynamiske fænomener. I bogen kan man følge udviklingen af de enkelte emner gennem middelalderen, og ofte trækkes der tråde tilbage til antikken og frem til nutiden.

En af bogens dybe kvaliteter er, at forfatteren gør op med en række myter om middelalderen. Allerede i bogens indledning gøres der op med forestillingen om at middelalderlivet kun var arbejde. En forudsætning for at forstå den middelalderlige underholdning er som Kåre Johannessen fastslår, at der kun var ca. 200 arbejdsdage på et år; det vil sige, at vi i dag arbejder mere end middelaldermennesket. Men også en lang række andre myter spidder af den skarpsindige forfatter, f.eks. forestillingen om at den navnkundige Eleanor af Aquitanien i det 12. århundrede "opfandt" den *høviske kultur*; Kåre pointerer at man kendte troubadourer før hende. Eller påstanden om at kvindelige skuespillere ikke var en del af det middelalderlige teater. Kåre slår fast at det er rigtigt i England, men

ikke på kontinentet. Dette er kun par eksempler ud af mange.

En fin ting ved bogen er, at Kåre Johannessen både skriver om overklassens brug af det vi kalder fritid og underklassens. Læseren bliver præsenteret for markedsøglere, eller som man kaldte dem i middelalderen leger, lige som man møder ridderen og de fornemme fruer.

Bogen er opdelt i en række emneorienterede kapitler; holdsport og kappestrid, turneringer, professionelle entertainere, teater og anden gadeorden, digtere, poesi og litteratur, dans og musik, sjov med dyr, spil, legetøj og andre mærkværdigheder. Denne opdeling af bogen gør det let at finde de emner som har ens interesse.

Som det er tydeligt i kapitelinddelingen af bogen, så kommer Kåre Johansen godt omkring emnet og det magter han. Det er tydeligt, at han har en meget stor og velunderbygget viden om emnet. Forfatteren kender middelalderen, både ud fra det skriftlige og det arkæologiske kildemateriale. I indledningen tager han kildematerialet under kærlig behandling. Det betyder bl.a. at han ganske afviser folkevisernes betydning for middelalderen; som han helt korrekt påpeger, er de hverken folkelige eller middelalderlige, de fleste af dem er nedskrevet af adelskvinder i 15- og 1600-tallet.

Bogen fremstår som en smuk bog med mange relevante illustrationer og teksten er letlæst. I store dele af bogen har man beholdt Kåre's talesprog, bogen er fyldt med underfundige og begavede kommentarer, det er fremragende formidling. Den lette tone går aldrig udover det faglige indhold. Bogen er et flot eksempel på, at en bog der har et højt historisk fagligt indhold ikke behøver være kedelig.

Bogen kan på det varmeste anbefales, både som baggrundsviden, men bogen er også til studerendes selvstudium og opgave skrivning, og så må det ikke glemmes, at bogen er en fortrinlig gave til alle historisk interesserede.

Torben Svendrup ph. d.

Slaget på Reden

NIELS BJØRN HANSEN I SAMARBEJDE MED MAGNUS NILAUS OLSEN: "Kiekke vi tage til Vaaben – Slaget på Reden og den dramatiske søkrig mod mægtige England fra 1807-17.", Forlaget Den Blå Ugle, Brønshøj 2021. Den Blå Ugle 2021, 199 sider, 250 kr.

Forfatterens baggrund og bogens emne

Bogen er skrevet af Niels Bjørn Hansen som er uddannet journalist, og har arbejdet mange år på DR, men er nu pensioneret. Han har tidligere også skrevet 3 andre titler, alle om Englandskrigene, med fokus på søkrigen. Det gælder titlerne "Sorttjærede ligkister", "Sørøver på kongens bud" og "En visnet blomst i hæderskransen" (på eget forlag) og "B&W. Værftet der ikke måtte overleve" på forlaget Sohn 2008.

Den noget unikke titel, som nok ikke er den mest genkendelige eller nemmeste at markedsføre, er dog interessant da det er en linje fra en populær sang under Englands krigene, og den blev sunget da kisterne med de faldne fra slaget på reden blev hejst ned i fællesgraven på Holmens kirkegård.

Bogens tema er ligeledes yderst interessant og forfatteren finder mange spændende detaljer frem f.eks. om de norske matrosers march igennem Sverige for at nå frem til slaget på Reden, eller om de to desertører under slaget på Reden og deres skæbne. Herunder en interessant sidste øjeblikbenådning på Østre Fælled, og ufrugtbar kamp for æresoprejsning (s.47). Det er også glimrende med inddragelse af Sveriges rolle, f.eks. med udlåning af øen Hanø og andre støttepunkter til den engelske Østersøflåde. Her samlede englænderne konvojer af handelsskibe som de skulle beskytte igennem de danske farvande, hvor både kanonbåde, kystbatterier og ikke mindst kapere ventede.

I den forbindelse er det også interessant at høre om Christiansøes vigtige rolle, med forsvar imod den engelske og svenske flåde, base for kapere, og oprør! (s.114-123). Bogen præsenterer også starten på kaperkrigen og de formelle retningslinjer fra kongen, samt hele organisering med salg af de erobrede skibe eller priser på en fin måde (s.52-57).

Et andet meget interessant aspekt der ikke er særligt kendt er den noget problematiske deling af resterne

imellem Danmark og Norge, og sidstnævntes desperate forsøg på at undgå at blive lagt under Sverige. Det beskrives meget godt hvordan dansk loyale flådeofficerer der tilfældigvis var i Norge i slutningen af krigen, måtte vælge imellem deres danske konge eller den nye norske stat, der havde travlt med at få kontrol med en "ny" norsk flåde de kunne bruge mod Sverige (s.171-175).

Et andet eksempel på at bogen har spændende faglige input er omkring krigsfangerne, på begge sider, et sted hvor den nok fagligt er stærkest. Her påvises det at hvor man traditionelt giver Pastor Ulrik Rosing kreditten for at hjælpe de danske krigsfanger, skal den ære måske mere gives til generalauditør Anker Bornemann. Han arbejdede igennem de officielle diplomatiske kanaler, og mere uofficielle kanaler (s. 93-96). Her kæmpede han for de danske krigsfangers forhold og udveksling, hvilket var normalt i samtiden. Et af hans store problemer var at der konstant var mange flere danske krigsfanger end engelske. Dette og Englands militære overlegenhed gjorde hans job yderst vanskeligt. Hvilket beskrives godt og interessant.

Formidlingen

Bogen er på flere måder lidt utraditionelt opdelt og dens fremstilling spænder lidt ben for både læseoplevelse og bogens historiefaglige niveau. Bogen er således delt op i hele 20 kapitler inkl. epilog, med korte kapitler og meget korte afsnit, og da bogen er i et forholdsvis lille format (22 cm x 16 cm) virker det i bedste tilfælde lidt spøjst, og i værste som om man ikke havde stof nok til en fylde en normal bog. F.eks. fylder Kapitel 20 "Epilog" nok kun 1 side, alligevel er det inddelt i to afsnit om henholdsvis Wienerkongressen og Slaget ved Waterloo. Hvormed disse to vigtige samtidsbegivenheder får hver 14-16 linjer! Hvilket reelt er alt for lidt, hvis det skal give nogen højere mening. Desuden er det her også tydeligt at der er mangelfulde referencer i bogen. I afsnittet om Wienerkonferencen henvises der udelukkende til Den Store Danske og ellers hedder det blot: "Om Frederik den Sjettes elskerinde Caroline Seufert. Wikipedia den encyklopædi" (s.190), begge gange er uden hjemmesidehenvisning.

De mange kapitler og små afsnit forstærker fornemmelsen af at det meget bliver en opremsende tekst, så og så mange engelske skibe angreb, så mange kanonjoller forsvarede, så mange kystvagter, så mange kanoner, så mange skud, så mange døde og sårede, på et givent sted og dato.

Sproget er også lidt problematisk, nogle steder hvor det er på toppen, er det dog underholdende og nærmest hyggeligt, men selv om det nok er en smagssag, så virker det ikke særligt fagligt at bruge en masse

ladede ord, f.eks. at sømændene måtte "følge ordren uden at *mukke*" (s.25) og *mægtige* England (forside). Der kommer også en del lidt banale konklusioner som i forbindelse med en ny krigsskat, "Det var dog ikke nogen nem opgave at få husejerne til at betale, *fordi de var stærkt imod den nye skat*" (s. 165). Hvilket vel ikke er så banebrydende, men uddybes ikke med f.eks. i hvor høj grad, eller hvordan man kunne undgå at betale den.

Et par gange sluttes afsnit også af med rene gætte-rier, f.eks.: "Der skete ikke mere i Løkken, og byen blev ikke brændt af. *Man må gå ud fra*, at kornskibene efter reparation blev sendt af sted til de sultende nordmænd (s. 156). Det må være muligt at komme lidt nærmere på virkeligheden end et decideret gæt, om end i den kvalificerede ende, når man arbejder historiefagligt med et emne som dette.

Forfatterne har dog også fundet mange gode citater, men ofte kun i enkelte sætninger som om matros Hans Jakob der under slaget på Reden ifølge Premierløjtnant Micael Bille fik følgende beskrivelse: "Jeg tror at han havde den ære at give fjenden det sidste skud" (s.25). De meget korte citater går igen f.eks. også om fangernes forhold i England (s.75). Hvilket er ærgerligt for det er godt når der er længere tekststykker som Grundtvigs vers om helten Willemoes og Danmarks kamp mod overmagten ved Sjællands odde. (s.41). Nogle gange virker teksten også lidt videns tynde, f.eks. omkring kanonbådene omkring Storebælt og omkring bombardementet af København 1807. Hvor udfaldene kun nævnes overfladisk, og at tabstallene på 1600 er blevet "justeret kraftigt ned" (s. 50). Uden det nævnes til hvad, eller hvorfor?

Man får også en mistanke om huller i viden, når man kigger på de grafiske dårlige kort der med en enkelt undtagelse (s. 23) anvendes. De er simple, mangelfulde, og uden detaljer eller mangler referencepunkter, i en sådan grad at de ikke reelt kan bruges til ret meget (f.eks. s. 18, 108, 142 og 153). Der er dog også en interessant kilde med vigtige kanonsignaler (s.138) men ellers fremvises kun få gode kilder. Der er dog en god og brugbar liste over de mange anvendte skibstyper på begge sider af konflikten.

Metode

Forfatterens motivation til at fokusere på Englandskrigene beskriver han selv: "Jeg har i særlig grad interesseret mig for perioden " Hvilket har ført til "henvendelser og kontakt med historikere og andre med interesse for denne periode. Mange nye og spændende oplysninger, som er værd at berette om." Herunder kontakt med historikeren Magnus Nilaus Nielsen, der i sit speciale specielt har mange oplysninger om krigsfanger på begge sider. (s. 8). Desværre virker forfatte-

rens videnskabelige metode ikke særligt bevidst, og nedslagspunkterne nærmest som tilfældigt udvalgte.

Der er dog mange gode informationer, nye aspekter og detaljer i bogen, men det virker tilfældigt hvad der er kommet med, og generelt føler man, at det kunne være blevet meget bedre, idet mange oplagte ting ikke inddrages, uddybes eller bliver dokumenteret fagligt. F.eks. fremvises en stor viden om krigsfangerne, både de danske på de frygtede fangeskibe "*Prisonen*" i England, men også blandt engelske i Danmark og Norge. Herunder i fine detaljer om krigsfanger i Holstebro! Men selv om at der flere gange fremvises interessante tal om krigsfangerne og deres forhold, f.eks. dødsraten, så inkorporeres og behandles det ikke rigtigt i bogen (s. 77).

Et andet stort problem er dokumentationen, hvilket i bedste fald må siges at være på en alternativ måde. Der bruges ikke fodnoter eller henvisninger i selve teksten, men sidst i bogen er der et afsnit kaldet "Noter til alle kapitler". Her står kilder nævnt med forfatterens fornavn først, der er angivet side nr. men på de fleste kilder er der f.eks. ikke angivet udgivelsesår. Den efterfølgende litteraturliste er lidt på samme måde, og en del af titlerne har heller ikke her udgivelsesår angivet. Den er desuden heller ikke ensartet og pudsigt nok bedst under afsnittet med engelske krigsfanger, som Magnus Nilaus Olsen får kredit for at bidrage med.

Det er i sig selv historiefagligt problematisk, men når man også opdager at der er flere titler der nævnes i bogen, og som der bruges citater fra, ikke findes andre steder, så kan det kun bidrage til at man har svært ved at kalde det et godt historiefagligt produkt.

Et par eksempler på det faglige usikre arbejde, og den manglende udnyttelse af interessant empiri er f.eks. i forbindelse med beskrivelse af udvekslingen af danske krigsfanger fra England. Her nævnes den danske officer Hans Dahlerup og citatet "*Det gjorde et stort indtryk på mig*", *står der i erindringerne* (s.82). Der kommer flere gode citater fra Dahlerup, der endda i flere omgange var krigsfange, og som efterfølgende havde kontakt med fangerne i England. Han virker dermed som en potentiel ekstrem vigtig kilde, men hans erindringer fremgår hverken i note afsnittet eller litteraturlisten. Hvilket ikke bare er mystisk, og virker som en stor fejl, men som også skader troværdigheden.

Denne lidt ærgerlige brug, eller misbrug af potentielt gode kilder ses også pga. tynde henvisninger og manglende kildekritik. F.eks. hedder det: *I bogen "Erindringer om livet paa de engelske Fangeskibe 1807-14" skriver Hedvig Rosing, datter af pastor Rosing - at "De engelske krigsfanger i Norge og Dan-*

mark blev mildt behandlede og savnede intet ud over friheden". Hendes bog bygger på faderens notater efter hans mange besøg på fangeskibene, og senere da han kom hjem til Danmark" (89),

Faderen Ulrik Rosing var den danske præst i England der besøgte de danske krigsfanger på fangeskibene og hjalp dem på alle måder han kunne. Men hvorfor hans mening om de engelske fanger i Danmark skulle være vigtig vides ikke, idet det ikke nævnes at han besøgte dem. Han var jo i England det meste af tiden. Men han kunne altså være perfekt som kilde på forskellene på de to grupper af krigsfanger, men vi bliver ikke informeret om hvor vidt han på det punkt reelt er relevant. Det faktum at det er hans datter der skriver hans notater rene i en bog, behandles overhovedet ikke kildekritisk, og årstallet for hendes udgivelse oplyses ikke. Heller ikke i litteraturlisten, for bogen er ikke listet? En hurtig søgning i bibliotek.dk viser at den er udgivet i 1875, altså over 60 efter afslutningen af krigen. Hvilket nok er værd at tage i betragtning.

Vurdering og anvendelse i gymnasiet

Det er en svær bog at anbefale, men også at vurdere. For dels er det et spændende emne, og bogen bidrager med mange interessante aspekter og specialviden, men dels halter det historiefagligt voldsomt. Hvilket betyder at jeg ikke kan anbefale den som grundlag for undervisning, eller skrivning af de store opgaver. Faktisk mener jeg at der er så mange dokumentations- og kildeproblemer at den ikke kan stå alene fagligt. Dens opbygning formidlingsmæssigt gør den heller ikke til en oplagt, eller god oversigtsbog over emnet. Til gengæld har den fat i en masse gode kilder og viden, det er så bare op til læseren selv at finde nogle af dem (hvis de findes) og få bekræftet alle oplysninger, for at være sikker på der er dokumentation bag oplysningerne.

Allan S. Nielsen

Et politisk jokerkort

JENS LEI WENDEL-HANSEN: *De træer, de drypper endnu*. Nord Academic 2023 – en del af Gads Forlag. 432 sider. 400 kr.

Forfatterens formål med bogen er "at fremstille den erindringshistorie, som er blevet nederlaget i 1864 til del i dansk sammenhæng" (s. 184). Det er

altså ikke meningen at finde ud af "wie es eigentlich gewesen", men hvordan 1864 er forstået, fortolket og ikke mindst brugt i dansk debat og dansk politik lige siden. En lidt forenklet konklusion kunne være at man har brugt 1864 til at begrunde det man i forvejen, af andre grunde, havde besluttet sig til!

Forfatteren identificerer tre grundfortællinger om nederlaget, de to første med tak til Rasmus Glenthøj: Offerfortællingen, selvforskyldt fortællingen og den systemkritiske fortælling.

I offerfortællingen finder man årsagerne til nederlaget uden for Danmarks grænser, ikke mindst har tyskerne skylden. Den danske regerings opgave var håbløs, om end den måske begik mindre fejl. Offerfortællingen undskylder navnlig de nationalliberale, der sad med regeringsmagten til sidst. Ud over de fæle tyskere giver offerfortællingen også de danske helstatsmænd en del af skylden, som tyskernes nyttige idioter.

Forfatteren er ikke selv helt tryk ved benævnelsen "selvforskyldt fortællingen". Fortællingen blev oprindeligt udformet af helstatsfolkene som et forsvar mod de nationalliberales angreb, men blev senere benyttet af mange andre, og den kom derfor i en del varianter. Men hovedindholdet var at skylden var de nationalliberales forblændede nationalisme.

Den systemkritiske fortælling er en variant af selvforskyldt fortællingen, som forfatteren mener er vigtig nok til at stå alene. Den lægger skylden på dels de nationalliberale, dels helstatsfolkene. Den er ikke et angreb på nationalismen som sådan, men et angreb på alle beslutningstagerne, der blev beskyldt for at være verdensfjerne doktrinære og fantastere.

I virkelighedens verden optræder de tre fortællinger naturligvis i flere varianter og blandinger, men de står trods alt klare nok til at være anvendelige i forfatterens fremstilling, der følger deres udvikling og sammenhæng med Danmarks inden- og udenrigspolitiske situation hele vejen op til i dag.

I de første efterkrigsår var de en del af forfatningskampen frem til 1866 og af Danmarks forsøg på at navigere i den usikre internationale situation frem til den fransk-tyske krig i 1870. I provisorietiden blev linjerne trukket skarpt op, med fæstningsbyggeri og forsvarsbegejstring på den ene side og "hvad skal dette nytte" holdningen på den anden. En ting var man tilsyneladende enige om, nemlig at nederlaget havde udløst skjulte åndelige (og økonomiske) kræfter, så at det danske samfund udviklede sig hurtigt i disse årtier. Tilsyneladende lagde man ikke mærke til at den samme udvikling fandt sted i de andre europæiske lande, der ikke havde et traumatisk nederlag i bagagen.

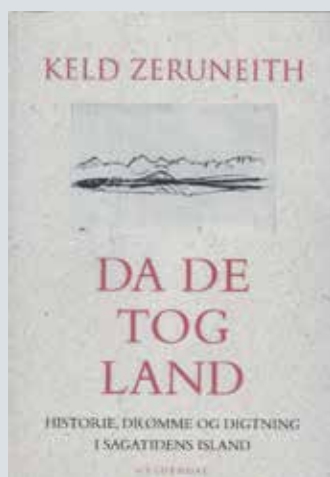
Første Verdenskrig, hvor det lykkedes at holde Danmark udenfor, og genforeningen med Sønderjylland gav andre historiske referencepunkter i konkurrence med 1864, men først med Anden Verdenskrig og Tysklands eliminering som supermagt var Danmarks situation så afgørende forandret at diskussionen om 1864 snarere kom til at dreje sig om hvordan vi kunne løsrive os fra den rolle som nederlaget havde givet os.

1864 blev fortid for alvor. Omkring 150 årsjubiliæet kom der flere forøg på en popularisering af begivenhederne: Udvidelsen af Historiecenter Dybbøl Banke i 2000 skabte en mulighed for skolebørnene for indlevelse i de spændende begivenheder, uden alt for meget historielæring, Tom Buk-Swientys bøger fra 2008 og 2010, hvor han søgte at skabe et modsvar til den efter hans mening dominerende offerfortælling, og Ole Bornedals tv-serie fra 2014. Denne bogs forfatter opfatter det sådan at selvforkylt fortællingen er helt dominerende i dag, i lodret modsætning til Buk-Swientys mening. Måske dominerer de to fortællinger på hver sit plan. Opfattelsen blandt historikere og meningsdannere er let nok at finde ud af, men hvad der siver igennem til folkemeningen, er straks sværere at lodde.

Bogen beskæftiger sig så godt som udelukkende med danske forhold nord for Kongeåen; 1864 i sønderjysk erindringshistorie er kun undtagelsesvis berørt.

Axel Moos

Da de tog land

KELD ZERUNEITH: *Da de tog land – Historie, drømme og digtning i sagatidens Island*, Gyldendal 2021, 384 sider, 400 kr.

Hvad kan man bruge de islandske sagaer til? Er de ren fiktion eller er der en historisk kerne nedskrevet et par år efter begivenhederne? Allerede på bogens første sider melder Zeruneths sin

holdning ud: "Sagt i al korthed tror jeg at der tale om begge dele". Han ser noget i sagaerne som slægtshistorie, noget som fiktion tilsat nogle kristne værdier.

Keld Zeruneth er dr. phil og i dag emeritus fra Københavns Universitet. Han er en forsker der gennem sin karriere beskæftigede sig med nye emner ofte med

en bevidstheds historiske baggrund. Hans skrivestil er usædvanligt levende og medrivende, man får lyst til at læse næste side, det er en bog der er svær at slippe.

Det der gør Keld Zeruneths bog *Da de tog land* uhyre spændende er at den er skrevet ud fra en bevidsthedshistorisk synsvinkel, det er sagaernes drømmeliv læseren bliver præsenteret for. Og det er bestemt værd at læse – det giver en vigtig udvidelse af forståelsen af sagaerne. Mig bekendt er det første gang det er gjort.

Bogen er opdelt i fem hovedafsnit; historien, troen, skjaldskab, sagadrømme og sagafolk. Hvert af disse hovedafsnit er inddelt i mindre kapitler, der gør det nemt at finde rundt i bogen. Bogen er ligeledes forsynet med resume, noter, litteraturliste og register.

Denne anmeldelse levner ikke plads til at kommentere de enkelte afsnit, men jeg vil fremhæve to punkter i bogen:

I afsnittet *historien* er der en fantastisk skildring af Snorre Sturlessøn, som forfatteren med rette udnævner til den betydeligste islænding i norrøn tid. Snorre var storgode, forfatter, lovsiger og skjald. Han bruger Snorre til at skildre høvdingemagten på Island. Når jeg fremhæver dette punkt, så det fordi, det bare både er velskrevet, som resten af bogen, og giver læseren et indblik i en fjern fortid.

Forfatterens iagttagelser omkring overgangen til kristendommen indeholder også nogle meget vigtige iagttagelser, nemlig at det der gjorde at kredsen af høvdinge kunne bevare magten var, at de byggede deres egne kirker, og i en del tilfælde selv virkede som præster, hermed smeltede høvdingemagten sammen med den religiøse magt. Dette ser vi ikke i samtidens Danmark, her ansatte og lønnede stormanden præsten, men han var ikke selv præst

Bogen er yderst velskrevet. Det er et vanskeligt emne som forfatteren behandler, men det beskrives på en sådan måde, at det henvender sig til læsere også uden for den akademiske verden. Det gør bogen egnet til selvstudier i f.eks. gymnasieskolen. Denne bog giver nemlig en helt anden forståelse for livet i vikingetiden end den man finder i den gængse litteratur.

Jeg kan selvsagt på det varmeste anbefale bogen.

Torben Svendrup

Marie Grubbe under historikerens lup

DAN H. ANDERSEN: *Marie Grubbe. En biografi. 252 sider, illustreret. Politikens forlag, anden udgave 2023, 384 sider, 400 kr.*

Marie Grubbe levede 1643-1717. Hun er mest kendt fra J. P. Jacobsens roman om hende fra 1876, men også andre skønlitterære forfattere har skrevet med udgangspunkt i hendes liv.

Desuden har en del historikere arbejdet med hendes skæbne, men Dan H. Andersens værk er det mest omfattende. Sidst i denne bog er der en gennemgang af både de litterære og de faglige værker om hende.

Det er ikke helt let at skrive om hende, for der findes ingen dokumenter eller breve fra hendes hånd. Ingen direkte udtalelser, bortset fra nogle få ord til Ludvig Holberg, der besøgte hende i 1712. Men der er mange samtidige der udtaler sig om hende, og der findes dokumenter om hendes skilsmisser og om de retssager som hendes partnere var med i.

Hun blev født i 1645 som datter af Erik Grubbe, en af tidens førende adelsmænd. Barndommen beskrives kort i de første kapitler. Hun blev gift i dec. 1660 med Ulrik Frederik Gyldenløve, en uægte søn af Frederik 3. Det følgende kapitel handler om livet ved hoffet i 1660erne. Vi ved ikke noget om Marie Grubbe selv i disse år, men vi ved en del om livet ved hoffet, så vi får en kulturhistorisk skildring af de pæne og mindre pæne sider af hoffelivet.

I 1663 blev Ulrik Frederik Gyldenløve statholder i Norge, og efter et par år i Christiania (Oslo) kom den første skandale. Marie Grubbe havde angiveligt to elskere, og Gyldenløve ønskede skilsmisse. Vi ved en del om dette fra breve fra de to elskere (falske?) og fra skilsmissesagen. De blev skilt 1670, hvorefter Marie rejste til Tyskland sammen med Styge Høgh og sin store medgift, som hun fik tilbage. Den blev brugt på den to år lange rejse.

Efter hjemkomsten blev hun i 1673 gift med adelsmanden Palle Dyre, og i de følgende år boede hun på herregården Tjele sammen med sin mand og sin far. I denne tid mødte hun Søren Sørensen Møller, som

var hendes livs kærlighed. Her får vi en kulturhistorisk beskrivelse af forholdene på en herregård, også forholdet mellem herskab og tjenestefolk. De uskrevne regler for dette forbrød Marie og Søren sig groft imod. Det endte i skilsmisse fra Palle Dyre i 1691 efter mange og lange stridigheder.

Næste gang vi møder parret i tidens dokumenter er i 1699 på Møn, hvor Søren Møller havde arbejde af forskellig art knyttet til flåden. Han blev udpeget som barnefader af flere ugifte mødre. Her får vi en beskrivelse af livet i de nederste sociale lag omkring år 1700. I 1706 fæstede de Borrehuset på Falster, hvor de boede gratis mod at opfylde forskellige forpligtelser, bl.a. at sejle folk over til Møn og sørge for at dronningens brænde blev sendt til København. I den følgende tid var der også mange stridigheder, der kulminerede i 1711 da Søren Sørensen begik et mord. Først blev han dømt til døden, men i 1714 blev det ændret til tvangsarbejde. På Møn og Falster er vi i den absolutte underklasse, længere nede end fæstebønder på landet og håndværkere i byen.

Tidligere har man ikke vidst noget om deres død, men i kirkebogen for Allerslev sogn på Sydsjælland fandt man i 2008 Marie Grubbes død i landsbyen Ugledige 24. 1. 1717. I samme kirkebog står at Søren Sørensen Møller blev gift i dec. 1717. Han fik tre børn i det nye ægteskab og blev begravet 6. 1. 1736.

Forfatteren gør rede for samtidens skikke, regler og love og sammenligner ofte med nutiden. Han siger selv i forordet, at han har tilladt sig at "spekulere og fabulere" i forsøget på at forstå personernes handlinger. F.eks. skriver han om Marie Grubbe, at hun i sit første ægteskab opdagede, at hun ikke kunne blive gravid. Samtidig opdagede hun at sex er dejligt, og så besluttede hun at leve sit sexliv fuldt ud. Forfatteren har også en mening om de mandlige personers motiver, men det drejer sig mest om magt og rigdom. Vi kender kun personerne fra retsdokumenter og testamenter, så det er oplagt at prøve at tyde deres motiver. Forfatterens tolkninger strider aldrig mod dokumenterne, men jeg synes at han nogle gange bevæger sig på grænsen mellem historieskrivning og fiktion.

Bogen er velskrevet, og den er spændende at læse. Hver en sten i Marie Grubbes liv er blevet vendt og drejet. Der er nogle meget grundige gennemgange af dokumenter og retsmøder, og personernes opførsel og motiver bliver analyseret. Desuden får vi de levende kulturhistoriske billeder af livet ved hoffet, i adelen og i underklassen.

Jørgen Krøigård

Menneskerettighedernes forvandling

HEINI I SKORINI: *Kampen om ytringsfriheden.* Gads Forlag 2023. 308 sider. 300 kr.

Som forfatteren skriver, så er denne bog "en populærvidenskabelig og opdateret version af min ph.d.-afhandling". Den præsenteres også som en "debatbog". Dette bør nu ikke afskrække nogen

fra at gå i gang med den, for den har ikke nogen af de svagheder der desværre ofte karakteriserer "debatbøger". Bogen her er både veldokumenteret, passende grundig og informativ og, trods forfatterens klare personlige holdning (for ytringsfrihed) redelig nok i sin præsentation af modstandersynspunkter.

Vi præsenteres i bogen for det generalangreb på ytringsfriheden der i disse år er i gang i FN og i verdensoffentligheden i almindelighed. Angrebet har fået ekstra styrke med OIC's (Organization of Islamic Cooperation) overtagelse af flertallet i FN's Menneskerettighedsråd i 1999, støttet af Kina og Rusland og deres venner og også af en række ikke-muslimske lande i Afrika. OIC er ledet af nogle af de mest menneskerettighedskrænkende lande i verden, og deres forståelse af menneskerettigheder ligner den oprindelige vestlige forståelse omtrent som de centrale begreber i George Orwells 1984 ligner hinanden.

Et af de centrale spørgsmål er hvem det er der har rettigheder – er det individer eller f.eks. religioner? I Vesten er svaret indlysende, men i mange lande afvises individualismen som et vestligt kulturfænomen, der absolut ikke bør bydes velkommen. Det lykkedes dog ikke OIC, i første omgang i hvert fald, at få religion anerkendt som rettighedshaver, men man slog så ind på en anden kurs, nemlig at ytringsfriheden bør indskrænkes af hensyn til andre menneskers følelser.

Det lyder måske en anelse absurd, men lad os lige inddrage en anden problematik (hvilket forfatteren desværre ikke gør i tilstrækkeligt omfang), nemlig den stærkt voksende krænkelsesparathed netop i Vesten, i ytringsfrihedens kernelande. I vide kredse er man parat til at føle sig krænkede, på egne eller navnlig på andres vegne, over ord og handlinger der er ganske uskyldigt ment, i en sådan grad at mange formidlere,

ja selv forskere, føler sig underlagt en reel begrænsning af deres ytringsfrihed. Her er oplagte alliancepartnere for OIC. For resten er det vel ikke mærkeligt hvis muslimerne synes at det er lidt mærkeligt at vi er utrolig nærtagende med at krænke alle andre det allermindste, men gerne, og under nationens fulde bifald, må håne deres profet med karikaturtegninger.

Indtil videre har den ændrede opfattelse af menneskerettighederne i almindelighed og ytringsfriheden i særdeleshed ikke påvirket Den Europæiske Menneskerettighedsdomstol i særlig grad, (eller EF-domstolen, der i stigende grad betragter menneskerettigheder som hørende til sit område), men det vil komme. Skal man tage hensyn til det enkelte menneskes ret eller skal man respektere andres religion og kultur?

Sagen er ikke så enkel. Forfatteren ser ud til at mene, at OIC's ændring fra en religiøs til en sekulær begrundelse for begrænsninger af ytringsfriheden er rent taktisk, men det behøver vel ikke at være tilfældet? Eller måske kan der ske det at det der en gang var taktik, gror fast og bliver til principper?

Forfatteren ser også ud til at mene at ytringsfriheden skal være noget nær absolut, at den altså ikke bare skal beskytte saglig og faktuel kritik, men også direkte hån, altså lige fra angreb på børneægteskaber og til koranafbrænding.

Et afsluttende kapitel tager spørgsmålet op om ytringsfrihed og sociale medier, it og overvågning. Forfatteren er ikke optimistisk. Kapitlet er ikke så gennemarbejdet som de øvrige.

Alt i alt er bogen en udmærket inspiration til en klasesedebat.

Axel Moos

Opdagelsen af det arktiske folk

KNUD MICHELSEN: *Rejsen til det oprindelige folk.* Knud Rasmussens 5. Thule-ekspedition. Aarhus Universitetsforlag 2021. 398 sider, illustrationeret, 400 kr.

Når vi i dag taler om et inuit-fællesskab, der strækker sig fra Alaska over det nordlige Canada til Grønland, bygger det helt

grundlæggende på den forskning *Knud Rasmussen* (1879-1933) udførte i forbindelse med den 5. Thule-ekspedition, der fandt sted i årene 1921 -1924. I *Rejsen til det oprindelige folk* fremlægger Knud Michelsen, der er seniorforsker ved Arktisk Institut, en omfattende undersøgelse af denne ekspeditions baggrund, forløb og betydning. Den havde sit udgangspunkt i – og blev delvis finansieret af – den handelsstation, Knud Rasmussen grundlagde i Thule i 1910. Rejsen strakte sig fra Grønland gennem arktisk Canada, videre langs Alaskas nordkyst til Beringstrædet og det nordøstligste hjørne af Sibirien. Det drejer sig om mange tusinde kilometers slæderejse, og ekspeditionen resulterer i 20.000 indsamlede genstande, der i dag befinder sig på Nationalmuseet. Den afdækker gennem arkæologiske og etnografiske undersøgelser den tusindår gamle Thulekultur og påviser en række materielle og åndelige forbindelser mellem de mange spredte stammer. Knud Rasmussen kunne undervejs tale med alle på det sprog, han havde lært under sin opvækst i Jacobshavn i Vestgrønland.

Der er dermed tale om en nation building: Et fælleskab vokser frem. Inuit-folket bliver synligt.

Hovedkilden til Knud Michelsens fremstilling er Knud Rasmussens storværk *Fra Grønland til Stillehavet* (1925 - 1926). Dette konfronteres med dagbogsnotater og breve, og på den måde bliver det en kritisk analyserende undersøgelse af rejsens forløb med hovedvægt på Knud Rasmussens egen indsats i form af den omfattende folkloristiske registrering af sagn, eventyr, religiøse forestillinger, sæder og skikke samt hverdagsliv. Overalt drager Knud Rasmussen sammenligninger og opdager de forbindelser, der skaber den fælles kulturarv. Jagten på det oprindelige er et nøglebegreb i hele denne enorme indsamling og nedskrivning.

Desuden rummer Knud Michelsens bog en undersøgelse af den omfattende og langstrakte forberedende planlægning. Den første plan bliver lagt på bordet i 1905. Bemærkelsesværdigt er det, at den store slæderejse hen over det amerikanske kontinent til Alaska kun er nævnt i den første plan fra 1905. Knud Rasmussen betragtede denne rejse som sin livsdrøm. Men den er fortrængt fra alle de senere planer. Ekspeditionen var tænkt afgrænset til områder vest for Hudsonbugten med basis i en lille hytte, "Blæsebælgen." Som planlagt gjorde de øvrige deltagere klar til hjemrejse i vinteren 1923. Men Knud Rasmussen besluttede sig for at realisere sin drøm om rejsen over det amerikanske kontinent. Den gennemførte han så i det følgende år sammen med to af de Thule-inuitter, der havde deltaget i hele ekspeditionen. Knud Michelsen gør opmærksom på, at med denne kraftpræstation, der bl.a. førte hen over den magnetiske nordpol, fik

5. Thule-ekspedition et langt mere politisk og nutidigt sigte.

Knud Michelsen har gennemført omfattende arkivstudier i Canada og påviser, at den Canadiske regering fulgte 5. Thuleekspedition med stor mistænksomhed. Suverænitetsforholdene var uafklarede – som de i øvrigt også var i Thuleområdet og i Østgrønland. Det var "no mans land," som Knud Rasmussen sagde. Fra Canadisk side frygtede man, at den danske stat var i gang med et imperialistisk fremstød. Efter sin hjemkomst i foråret 1925 fremlagde Knud Rasmussen sine resultater på en stor konference i Ottawa. Her formåede han at overbevise canadierne om, at der ikke var tale om noget forsøg på at plante Dannebrog i Arktis.

Den sidste del af *Rejsen til det oprindelige folk* rummer en gennemgang af den omfattende hyldest, Knud Rasmussen blev genstand for efter hjemkomsten. Samtidig bliver det tydeliggjort, at han fik en ret betydelig politisk indflydelse. Han holdt i februar 1925 et foredrag for den samlede Rigsdag – det er aftrykt i bogen – hvor han fremlagde ekspeditionens resultater. Her fremhæver han den modernisering af inuit-samfundene, der havde fundet sted i Alaska, baseret på et veludviklet skolevæsen med undervisning på engelsk.

Knud Rasmussen identificerer sig med inuiternes åndelige kultur, der endnu var levende trods civilisationens fremmarch. Men han identificerer sig ikke med inuit som en mulig nutidig livsform. Den er efter hans opfattelse dødsdømt. Inuitstammerne må udvikle sig ind i nutiden. Knud Rasmussen ønsker en liberalisering og afvikling af det monopol-styrede samfund i Grønland. Men i et forsigtigt tempo.

I et efterskrift diskuterer Knud Michelsen den moderne inuit-bevægelses tvetydige forhold til Knud Rasmussen og resultaterne af hans forskning. På den ene side danner den et afgørende grundlag for en moderne inuit-identitet. På den anden side var Knud Rasmussen et tidsbundet menneske og fastholdt livet igennem et socialdarwinistisk udviklingssyn. Han har næppe kunnet forestille sig en moderne 'revival' af inuit-identiteten.

Måske vil vi inden for en overskuelig årrække opleve Grønland som verdens første suveræne inuit-nation. En kommission er netop sat til at undersøge det komplicerede forhold mellem Danmark og Grønland.

Set i det lys er *Rejsen til det oprindelige folk* en bog til tiden.

Knud Holch Andersen

Ungdomsoprør

LISBETH BREKLING (red.): *Sofiegården overgir sig aldrig*. HISTORIA. 220 sider. 300 kr.

"... At blive ung i et autoritært samfund krævede også et brud med den stigende familiære livsstil og

småborgerlighed. De alternative boliger understøttede også drømmen om en alternativ livsstil, et nyt, anderledes ungdomsliv. ... De kondemnerede huse blev en mulighed for at flytte hjemmefra og opnå en selvstændighed og et ungdomsliv ... Da Sofiegårdens første beboere flyttede ind, var det derfor hemmeligt, ulovligt og med mørklægningsgardiner om aftenen, så ingen kunne se, at vi boede der. Vi fik da også vores lokale politibetjent, som luskede rundt og forsøgte at finde ud af, hvad der foregik, og hvem der boede der. Vi var under tæt politiovervågning..." Sven i *Sofiegården overgiver sig aldrig*

"En skønne dag handlede vi og rev mørklægningsgardinerne ned. Da blev vores beboelse helt åben og dermed en politisk manifestation midt i boligøden... Herefter gik den friske husejer Waagensen med til at vi selv satte husene i stand. Sammen med ham - og med støtte fra kommunen - sørgede vi for nedrivningen af de klaustrofobiske baghuse og de stinkende retirader. Sikke et syn, en lys og åben gård dukkede pludselig op af ruinerne fra århundreders slid og armod, skidt og møg: *Danmarks første gårdrydning...*" Britta i *Sofiegården overgiver sig aldrig*.

Det er interessant og afvekslende at være anmelder af historiske bøger i Noter. Som anmelder kan jeg selv takke ja eller nej til de bøger, redaktøren tilbyder. I øjeblikket er jeg inde i en 'stime' af erindringsbøger, der har det tilfælles, at de enten er skrevet flerstemmigt af flere forfattere, er omhyggeligt redigerede, eller at de bygger på interviews.

Da jeg lærte det historiske håndværk på AU for snart mange år siden, var det et mantra, at vi skulle holde os fra erindringslitteratur som kilder til historien. Samtaler med personer, der havde deltaget i historiske begivenheder f.eks. under besættelsen, skulle helst give adgang til skriftlige kilder, der var samtidig med de historiske begivenheder. Erindringerne som sådan blev anset som genfortællinger af allerede fortalte historier.

I dag er tidsvidners erindringer blevet centrale for formidling af den nære historie, både i bogform og museumsudstillinger. I artiklen TIDSVIDNER SOM MUSEUMSFORMIDLING (2021) diskuterer Anne Brædder og Iben Vyff, hvordan tidsvidnernes erindringsarbejde er med til at give autencitet til museumsudstillingen og vice versa. En refleksion over brugen af erindringer, som også er god at have i baghovedet, når vi vælger kilder ud til den nyere Danmarkshistorie. Når jeg læser erindringsbøger, synes jeg samtidig, at det er interessant at kigge på bøgernes kontekst. Hvem har skrevet bogen, hvem har udgivet bogen, hvem har støttet bogen? Og hvorfor (mon)?

Sofiegården overgiver sig aldrig er en flerstemmig erindringsbog, der fortæller historien om Sofiegården, nogle kondemnerede beboelseshuse i Sofiegade på Christianshavn, der i årene 1965 til 1969 dannede rammerne om mange unge menneskers liv. Bogen er nok udgivet i anledning af fejringen af 50 året for Sofiegårdens Kollegium i 2022, et kollegium, der i fremstillingen ses som Sofiegårdens arvtager. I bogen fortæller nogle af beboerne om de kampe, de var igennem, først for at få lov at flytte ind, efterfølgende for at sætte husene i bedre stand og få det store fællesskab til at fungere, og til sidst for at undgå at blive sat ud, før der skulle bygges nyt. Fjenden var den socialdemokratiske boligborgmester Edel Saunte. Foruden erindringerne om årene på Sofiegården, er bogen også fyldt med fotografier og samtidige tekster, en del hentet i den interessante TILFÆLDET SOFIEGÅRDEN (1969), som *Sofiegården overgiver sig aldrig* (2022) ofte henviser til. (fås på BIBLIOTEK.dk)

Sofiegården overgiver sig aldrig slutter med en række korte interview med bogens bidragsydere og tidsvidner. Tankevækkende udtryk for et erindringsarbejde, hvor de reflekterer over, hvad Sofiegården har betydet for dem. Erindringer, der kan minde os læsere om, hvor forskellige historier, vi alle bærer på. Og som måske kan få nogle af os til at drømme os tilbage til en tid med et tættere socialt fællesskab.

"...den grundlæggende fornemmelse fra Sofiegården, at virkeligheden ikke bare er, som vi får den præsenteret. Vi kan også lave den selv. Da jeg startede i Guinea-Bissau, døde 50 % af børnene, før de blev fem år gamle. I mine 44 år i Guinea-Bissau er dødeligheden for børn under 5 år faldet med 85 %..." Peter Aaby

"...Voksene forståelse for unges boligproblemer. Og der kom et kollegium og ikke ejerlejligheder på Sofiegårdsgrunden. Og så den her følelse af, at det nytter. Den tog jeg med mig videre i livet..." Susanne Koren.

"Men det vigtigste, Sofiegården gjorde ved mig, var, at den plantede det antiautoritære oprørsgegn mod sy-

stemet så dybt i mig, at det nærmest blev en besættelse. Det har givet mig en mission. Hele livet har jeg kæmpet for retfærdighed..." Lisbeth Brekling.

Sofiegården overgiver sig aldrig. HISTORIA 2022 *En levende fortælling fra 1960'erne om ungdomsoprør, boligpolitik og unges kamp mod overmagten.* (forsiden)

"Bogen er udgivet med støtte fra: Konsul George Jorck og hustru Emma Jorcks Fond Christianshavns Lokaludvalg, Københavns Kommune, 1. Majfondens Udgivelsen er støttet af VELUX FONDEN under fondens fundatsbestemmelse, der giver mulighed for at støtte aktive ældre. Kvalitative og redaktionelle vurderinger i forbindelse med udgivelsen er varetaget af forlaget og forfatteren. (kolofonen).

Anne Melillo

D-dag

JAKOB TØTRUP KJÆRSGAARD: *Den røde brænding. Danske beretninger fra D – dag og invasionen i Normandiet 1944.* Forlag Turbine 2019. 324 sider, 300 kr.

Jeg har aldrig været ude for, at oplysninger om en bog står til sidst. Højst mystisk, så det tog lidt tid, og forinden var jeg på net-

tet. Hvad er det dog for et forlag og redaktør? Der er fine oversigter over kilder og litteratur, arkivmateriale med private arkiver og fint noteapparat. Billedmaterialet er helt i top og illustrativt. Det fylder meget i bogen.

Bogen er opbygget i fire dele:

- Danmarks besættelse
- Operation Overlord
- Dagen efter D – dag
- Danmarks befrielse

Værket har interesse for militærhistorikere og andre interesserede i D-dag. Men alt er jo kendt viden. Bogen gennemgår skridt for skridt og uhyre grundigt invasionen i 1944 med fine kort og flotte fotografier. Regimenter, brigader etc. bliver omtalt, hvor alt er beskrevet i andre fine værker. Her er kilder fra danske aktører, og de er naturligvis interessante og spændende og

puttet ind i gennemgangen af invasionen. Matroser, jagerpiloter og kampsoldater. De fylder lidt med deres opfattelse og oplevelser, men egentlig ikke meget i værket. Procentvis ved jeg ikke, men de giver den enkeltes opfattelse af D-dag. Tænk på, hvad der er lavet af film om D-dag. Danmark var aldrig allieret, og det bliver tydeligt i kong Georges tale i Underhuset november 1944: "Alt dette kunne ikke være gennemført uden den strålende tapperhed, som er udvist af vore søfolk og dem fra de Forenede Nationer og Danmark". Fælles for mange danskere var, at de var emigreret til USA eller Canada, men havde et tilhørsforhold til Danmark og meldte sig i allieret krigstjeneste. Ca. 1000 danskere meldte sig – nogle bosiddende i Danmark. 20 danskere omkom på D-dag. Læs den, hvis du har interesse.

Christian Bo Bojesen

Et forenet Europa

MORTEN MØLLER: *Ud af ruinerne – vejen mod et forenet Europa, Lindhardt og Ringhof, 2022, 272 sider. 320 kr.*

Jeg tror, at de fleste danske historikere er vilde med Morten Møller. Han er om nogen lykkes med at gøre faghistorien tilgængelig for et bredere dansk publikum. I et årti har han leveret den ene spændende

historiske monografi efter den anden om relevante storpolitiske emner fra det 20. århundrede og altid med en tydelig dansk vinkel og ofte med et dansk persongalleri.

Morten Møller er faghistoriker, og det skinner tydeligt igennem, når man læser hans værker; der er styr på kilderne, om man så må sige. Men læsningen bliver aldrig kedelig eller tung af den grund. Når Møller sætter pennen til papiret, flyder sproget letlæseligt, underholdende og tilgængeligt på samme måde som Peter Øvig Knudsen, men uden hans for os historikere ganske irriterende og sensationssøgende journalistiske arbejds metode – måske kan man bedst sammenligne Morten Møllers skrivestil med Søren Mørch, men uden hans måske rigeligt polemiske og provokerende tilgang til det historiske stof.

Senest har jeg med stor fornøjelse læst Morten Møllers beretning om de danske frivillige i De Internationale Brigader i borgerkrigens Spanien, og jeg kan bestemt også anbefale hans fortælling om danske kommunister i Stalintidens Moskva i 1930'erne.

Morten Møller er nu igen aktuell med nærværende bog om europæisk integration i det 20. århundrede – det samarbejde som har ledt frem til den Europæiske Union (EU), som vi kender i dag. Overfladisk betragtet er emnet måske lidt mere tørt end de temaer, som Morten Møller hidtil har kastet sig over. Men det skyldes nok mest af alt, at det europæiske samarbejde af – for mig at se – uforståelige årsager har et irrelevant, støvet og komplekst ry både blandt vores elever og den danske befolkning generelt. Det er en skam, da det europæiske samarbejde i dag er så definerende og vigtigt for Europa og verden. Det er svært at forestille sig, hvordan Danmarks position i verden ville se ud uden det europæiske samarbejde. Man kunne i forlængelse heraf argumentere for, at EU's ofte lidt blakkede ry måske mest af alt skyldes, at det er let for uduelige nationale politikere at skyde skylden for diverse ulyksaligheder på store broderen nede i Centraleuropa. Lige meget hvad man måtte mene om europæisk integration, så er det vanskeligt at komme udenom, at det europæiske samarbejde har haft en afgørende betydning for efterkrigstiden Europa og også verden som helhed.

Morten Møller forsøger netop med sin bog at give svar på et af de måske vigtigste og mest komplekse spørgsmål i den moderne europahistorie nemlig, hvordan det overhovedet kunne lade sig gøre at forene Europa i et stort og ambitiøst fredsprojekt efter århundreders krige og lidelser og netop efter 1. og 2. verdenskrig – to af de værste og mest blodige krige menneskeheden til dato har set. Dermed er bogen kronologisk indrammet til perioden ca. 1914-1956.

Morten Møller interesserer sig i denne bog eksempelvis ikke for det moderne EU eller Danmarks indtræden i EF i 1973. Det er dog tydeligt bogen igennem, at inspirationen til overhovedet at dykke ned i denne historie skal findes i nutidens europæiske samarbejde, som i de seneste år bl.a. i forbindelse med Ukraine-krigen har gjort så kæmpe en forskel, og nok er den vigtigste årsag til, at Putins Rusland ikke har fået frit spil i Østeuropa (som store magter har haft så mange gange før i historien).

Den franske diplomat Jean Monnet, der om nogen i perioden efter 2. verdenskrig var skyld i, at det europæiske samarbejde blev en realitet, er bogens centrale aktør og på mange måder også fortællingens helt. Møllers fortælling bærer altså også præg af at være en art biografi over en franskmænd og europæer, som på

et helt afgørende tidspunkt i historien gjorde en helt afgørende forskel. Hele værket er altså drevet af et aktørperspektiv som fungerer godt og gør værket mere levende læseværdigt, men som også er overraskende, når temaet netop er det europæiske samarbejde, en samfundsinstitution som i sin natur altid har haft et institutionelt og ikke tydeligt personbåret præg.

Bogen er bestemt værd at læse, og selvom den historikkyndige læser nok ikke for alvor vil finde afgørende ny viden i værket, så har jeg i hvert fald ikke før på dansk læst en samlet fortælling om det, man kunne kalde "det 20. århundredes europæiske integration". Det er både prisværdigt, relevant og vigtigt, at Morten Møller har skrevet denne historie i vor moderne tid, hvor mange nok har glemt, at det europæiske samarbejde fra start var et nødvendigt fredens projekt, som formåede at samle et kontinent, som ellers havde været præget af splittelse og krig, hvilket måske kunne ske igen, hvis vi ikke tænker os om.

Hvis jeg skal dryppe lidt malurt i bægeret, så savner jeg en lidt tydeligere dansk vinkel i værket (som jo er typisk for Møller), desuden savner jeg et afsluttende kapitel, som i hovedlinjer kunne føre det europæiske samarbejde op til vores egen tid – her slutter værket lidt for brat midt i 1950'erne, hvor Jean Monnet stopper.

Jeg kunne godt drømme om en undervisningsbog til gymnasiet, som sammenhængende behandler dette emne. EF og EU findes mig bekendt kun som fragmentariske afsnit eller kapitler i danmarkshistorier. Dette er måske lejligheden til at få skrevet den bog?

Anders Bærholm Frikke

Sydafrikanske vilde

OLE HØIRIS: Den sydafrikanske vilde, 'hottentotten' i europæisk idéhistorie. Det dyriske menneske. Syddansk Universitetsforlag 2023. 299 sider. 325 kr.

"Den sydafrikanske vilde, 'hottentotten' i europæiske idéhistorie: Det dyriske menneske, er bind to i en trilogi, der begynder med bogen 'Den vilde' i europæisk idéhistorie: Grænserne for menneske-

lighed, og som afsluttes i 2024 med *Den australske vilde, 'australnegeren' i europæisk idéhistorie: Den promiskueise kannibal*. (Fra bogen bagsidetekst)

Det er et imponerende projekt Ole Høiris har sat sig for med sin trilogi om synet på den ultimative Anden i europæisk idéhistorie. Uden at have læst den første bog, kan jeg ud fra titlen konstatere, at fokus i den er - ligesom i den her anmeldte bog - om hvordan europæere har tilskrevet andre folkeslag menneskelighed. Som forfatteren skriver i indledningen:

Denne bog handler således om, hvordan man reducerer mennesker til umenneskelighed, monstre eller dyr og formår at fastholde dem som sådanne gennem århundreder som en 'civiliseret' legitimering af deres dyriske udryddelse. (s. 12)

Bogen er opbygget kronologisk og gennemgår meget grundigt hvordan opfattelsen af "hottentotten" blev formidlet til europæerne. Fra den sene middelalder og tidlige renæssance, hvor de bliver opdaget af portugiserne, over mødet med forskellige europæiske rejsende og diskussionen om deres ophav blandt filosoffer i oplysningstiden er blevet opretholdt gennem historien. Først med de senmiddelalderlige rejsebeskrivelser fra først portugisiske og senere hollandske søfolk, der alle hvilede tungt på den kirkelige forståelse af verden - specielt verden uden for Europa - og dennes forståelse af ophavet for disse folk.

Dette billede ændrer sig ikke nævneværdigt i renæssancen. Det mest bemærkelsesværdige er, at alle disse rejsebeskrivelser er overdrevne og fejlagtige. Opfattelsen i Europa, af de folk der beboede de fjerneste egne af verden, var så indgroet i Europa, at beskrivelserne måtte ligge tæt op af disse for at blive opfattet som troværdige. Dette illustreres i kapitlet ved en meget grundig gennemgang af udvalgte rejsebeskrivelser, hvor forfatterne - med få undtagelser og variationer - gentager beskrivelsen af det folk europæerne mødte i det sydligste Afrika. "Hottentotten" eller den korrekte term, KhoiKhoi (der betyder 'menneske') bliver beskrevet som et lyshudet folk, der lignede indfødte folk fra Ildlandet i det sydligste amerikanske kontinent og Tasmanien. Alle var de folk der boede længst væk fra den europæiske civilisation, men til forskel fra de folk der boede længst mod nord (samer, nordfinner, inuitter m.fl.), blev disse sydlige folk betragtet fjernere rent udviklingsmæssigt fra den mest udviklede version af mennesket: den hvide, kristne europæer. Placeringen af hottentotten og senere de australske indfødte var derfor, at de var skabninger på kanten af det menneskelige, uden for den evolution, der havde ført til os selv. Som følge af konflikter med europæere og sygdomme forsvandt KhoiKhoi i løbet af 1700-tallet. Men hottentotbegrebet bestod.

Med Suezkanalens åbning forsvandt kappet som mellemstation og det europæiske fokus blev rettet mod det centrale Afrika. Her blev hottentotbegrebet brugt til at beskrive når de indfødte opførte sig særligt dyriske. Så selvom der i den anden halvdel af det 20. århundrede skete en revurdering af de naturfolk som den europæiske ekspansion og koloniserings ofre, var det stadig som kontrast - endog en positiv modpol - til det moderne samfund.

Bogen slutter med en opsamling på kapitlerne, hvilket er tiltrængt, da bogen er meget datatung og kan være svær at holde styr på. Opsamlingen bliver til sidst i afsnittet *Hottentotten i kunst og underholdning* drejet ind på debatten om brugen af nedsættende/racistiske betegnelser i kunsten og litteraturen, med eksempler på hvordan de politisk korrekte termer kan opfattes som ligeså problematiske som de mere arkaiske betegnelser. Som forfatteren skriver: " man [forsøger] at fjerne en fortid, man i den politiske korrektheds navn ikke vil acceptere.". Han fremhæver et eksempel, hvor Statens museum for kunst ændrede en titel fra "Indrammet fremstilling af hottentot" til "Indrammet fremstilling af sort afrikaner", hvilket overser, at hottentotterne IKKE var sorte, men lyse og i bedste fald afspejler en fejlagtig og historieløs opfattelse af fortiden og i værste fald er medvirkende til at opretholde et racistisk generaliserende billede af 'afrikanere'. Der er andre eksempler og det er helt klart dette afsnit, der er mest interessant og brugbart i en undervisningssituation, hvor man ønsker at diskutere historiesyn og historiebrug og..

"... om vi skal bevare de gamle termer for at fastholde en bevidsthed om fortidens måde at se verden på, eller om man skal fortie eller ændre fortiden for ikke at præge nutiden med negative opfattelser af andre folk.

Margen Ott, Høje-Taastrup gymnasium